

Kentsel Yerleşim Alanlarının Space Syntax Yöntemi ile Analizi: Diyarbakır Yenişehir Bölgesi Örneği*

Nurullah TAN

*Öğr. Gör. Samsun Üniversitesi Kavak M.Y.O. Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Samsun, Türkiye.
nurullah.tan@samsun.edu.tr*

D. Türkan Kejanlı

*Prof. Dr. Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Diyarbakır, Türkiye.
turkanak@dicle.edu.tr*

** Bu çalışma, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda devam eden doktora tez konusu ile ilgilidir"*

ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde sosyo-kültürel, coğrafi, ekonomik ve politik değişkenlere bağlı olarak kentsel mekânlar şekillenmiştir. Bu değişkenler dönemin şartlarına göre kent alanlarının biçimlenmesinde ve değişiminde etkili olmuştur. Buna göre kentsel mekân analizi ile hangi değişkenlerin kentsel mekânı etkilediği sorusuna cevap aranmalıdır. Bu amaçla çalışmada tarihi bir çekirdekten başlayarak gelişimini sürdüren Diyarbakır kentsel alanı çalışma alanı olarak seçilmiştir. Surlarla çevrili tarihi bir yerleşimden başlayarak gelişimini sürdüren kent, sur dışına doğru çıkışını Yenişehir bölgesinin planlanmasıyla gerçekleştirmiş ve zamanla gelişimini sürdürmüştür. Tarihi surlarına komşu olması ve günümüze kadar 3 farklı plan ile gelişimine yön verilmesi Yenişehir bölgesinin çalışma alanı olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda çalışmada alanın kentsel gelişimi incelenerek alan için hazırlanan 1937, 1965 ve günümüzde revize edilerek kullanılan 1985 imar planları değerlendirilmiş ve alanın gelişimi imar planları üzerinden mekân dizim yöntemi ile analiz edilmiştir. Plan dönemlerine göre H-H bütünleşme ve bağlanabilirlik analizleri ile alanın okunabilirlik ve sinerji analizleri irdelenerek karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın sonucunda yerleşimin yalıtılmış, bütünleşik ve yerleşimin çekirdeğini, yol ağı hiyerarşisini ve yerleşimin algılanabilirliğinin değiştiği sonucuna varılmıştır. Alanla ilgili yapılan imar planlarındaki değişiklikler ve fonksiyonel alan kullanımı seçiminde alınan kararlar kentsel mekânın sokak ağı yapısının ve özelliklerinin değişimin başlıca nedenleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır Yenişehir, Space Syntax, kentsel morfoloji, QGIS

Analysis of Urban Residential Areas by Space Syntax Method: The Case of Diyarbakır Yenişehir Region

ABSTRACT

In the historical process, urban spaces have been shaped depending on socio-cultural, geographical, economic and political variables. These variables have been effective in the shaping and change of urban areas according to the conditions of the period. Accordingly, an answer to the question of which variables affect urban space should be sought through urban space analysis. For this purpose, Diyarbakır urban area, which continues its development starting from a historical core, was selected as the study area. The city, which continues its development starting from a historical settlement surrounded by city walls, has realised its exit from the city walls with the planning of the Yenişehir region and has continued its development over time. The fact that it is neighbouring the historical city walls and that its development has been directed by 3 different plans until today has been effective in the selection of Yenişehir region as the study area. In this direction, the urban development of the area was examined in the study and the 1937, 1965 and 1985 zoning plans prepared for the area were evaluated and the development of the area was analysed

with the spatial sequence method through the zoning plans. H-H integration and connectivity analyses for the plan periods and the intelligibility and synergy analyses of the area were examined and compared.

As a result of the study, it was concluded that the settlement was isolated, integrated and the core of the settlement, the road network hierarchy and the perceptibility of the settlement changed. It is concluded that the changes in the zoning plans and the decisions taken in the selection of functional land use are the main reasons for the change in the street network structure and characteristics of the urban space.

Keywords: Diyarbakır Yenisehir, Space Syntax, urban morphology, QGIS

GİRİŞ

Yerleşimler tarih boyunca sosyo-kültürel, coğrafi, ekonomik ve politik değişkenlere göre şekillenmektedir. Kentler din, etnik yapı, toplumsal olgular, fiziki çevre unsurları, nüfus gibi parametrelerin etkisine göre gelişimini sürdürmektedir (Kropf, 2014). İnsanın fiziksel çevre ile kurmuş olduğu etkileşim sonucu oluşan kentler, her toplumun kendine özgü ihtiyaçları doğrultusunda farklı mekânsal organizasyonlar ile biçimlenmektedirler. (Sakar Atçeken, 2022). Toplumun mekânsal pratiği kentsel mekânı üretmektedir (Lefebvre, 2020).

İnsanların ihtiyaçlarına göre değişen ve dönüşen sistemler olan kentler, toplumsal yapıyı oluşturan unsurların farklılaşmasına bağlı olarak insanların mekâna ilişkin beklenti ve müdahalelerine göre biçimlenmekte ve çok hızlı değişim göstermektedirler (Sakar Atçeken, 2022). Nüfusun artması, ekonomi, fonksiyonel değişiklikler, imar plan değişiklikleri, yeni yerleşim alanları ve yeni merkezlerin gelişmesi ve kentsel dönüşüm gibi unsurlar kentsel mekânın değişmesinde temel etmenlerdir (Ardıçoğlu, 2024). Kentsel mekânın değişimde etkisi bulunan toplumsal, kültürel, fiziksel, ekonomik ve siyasi etmenlerin kentsel mekân üzerinde farklı dönemlerde farklı etkileri bulunmaktadır. (Yetişkin, Yıldız, & Topçu, 2022). Dolayısıyla kentsel mekânı doğal ve beşeri unsurların etkisine göre değişim ve dönüşüm geçirerek gelişimini sürdüren birer canlı organizmaya benzetmek mümkündür.

Değişim sürecinin çok hızlı yaşandığı günümüzde kentsel mekânın yaşanabilir olarak planlanması ve kentsel mekânın değişim sürecinin çok iyi analiz edilerek bu değişimin doğru anlaşılması önem arz etmektedir.

"Bu nedenle, yerleşimleri formları ve morfolojik özelliklerinden dinamik yapılarına kadar incelemek, üzerinde durulması gereken temalar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, çeşitli ölçeklerdeki fiziksel karmaşıklıkları ve kentlerin mekânsal konfigürasyonunu anlamak, kentlerin nasıl büyüdüğünü ve geliştiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır (Çoşkun & Kubat, 2022)".

Kentsel morfoloji kentsel mekânın tarihsel süreç içerisinde yaşadığı değişimi fiziksel, sosyal ve tarihi bağlamda ele alan kentsel mekân okuma yaklaşımı olarak ortaya çıkmıştır (Şahin & Saban, 2020). Kentsel morfoloji kentsel mekânın değişimde etkisi bulunan unsurların etkilerini inceler, kentsel mekânın dönüşüm süreci üzerinde yoğunlaşır ve elde edilen verilerden kentsel mekânda meydana gelen değişimin yönetilmesine ilişkin bir altlık sunmayı hedeflemektedir. (Ünlü, 2022)

Ayrıca kentsel morfoloji yapıları çevrenin yapısı, oluşumu ve dönüşümünde tekrar eden kalıpların belirlenmesi için insan ihtiyaçları ve kültürüne uyum sağlamak amacıyla unsurların birlikte nasıl çalıştığını ortaya koymaya çalışmaktadır. (Kropf, 2014).

Kentsel morfoloji yerleşimlerin karışık ve farklı yapısının anlaşılması ve tanımlanmasına ilişkin birçok temsil yöntemi geliştirmiş ve bu yönüyle kentlerin gelişimi ve morfolojik özelliklerinin araştırmasına yönelik çeşitlilik sunmaktadır (Kubat, 2015). Kentsel morfoloji ile ilgili birçok yaklaşım bulunmaktadır. Kentsel mekânı değerlendirme biçimine göre kentsel morfolojik yaklaşımlardan biri olan konfigürasyonel yaklaşım, teorik olarak kentsel mekân yapısı ile hareket arasındaki ilişki üzerinden kentsel mekân yapısını ele almaktadır (Kropf, 2009)

Kentsel morfoloji temsillerinden biri olan ve günümüzde de yaygın olarak kullanılan konfigürasyonel yaklaşım biçiminde, kentsel mekân analizleri mekân dizimi (space syntax) yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmektedir. 1980'li yıllarda University College London'daki Bill Hillier'in başkanlığındaki bir ekip tarafın geliştirilen yöntem 1984 yılında yayınlanan *The Social Logic Of Space* isimli kitapta yöntemle ilişkin kapsamlı bilgiler yer almaktadır. Yerleşimleri fiziki yapısı ile sosyal yapısı arasındaki ilişki üzerinden ıceleyen yöntem, mekansal örününün sosyal yapıyı biçimlendirdiği savını ileri sürmekte olup kentin okunmasını hareket bağlamı üzerinden ele almaktadır (Hillier & Hanson, 1984).Yöntemin sunmuş olduğu farklı analitik yöntem biçimleri kentlerin anlaşılabilmesinde kentsel morfolojiye sayısal bir değerlendirme alternatifi sunmaktadır (Kubat, 2015). Kentsel mekân formunun oluşmasında yapılı çevre ve sosyo-ekonomik yapı arasındaki ilişki, analitik kentsel tasarım sürecine konfigürasyonel yaklaşım, kent merkezinin morfolojik gelişim süreci gibi konulara yönelik birden çok amprik çalışmanın yapılması mekân dizimi yönteminin önemini göstermektedir (Atakara & Allahmoradi, 2021).

Kentsel mekan analizi ile kentsel mekan yapısının ortaya çıkarılması, bu alanlardaki mekan yapısı ve yaya hareketi arasındaki ilişkiye göre olmaktadır. Yapılan bu analiz ile kentsel alanların planlanmasında daha iyi veriler elde edilebilmekte ve alanın gelecekteki şekillenmesinde yol gösterici olmaktadır. Bu amaçla Diyarbakır'da sur dışında planlı ilk yerleşimin başladığı Yenişehir bölgesi alan çalışması olarak seçilmiştir. Bu çalışmanın amacı 1937, 1965 ve 1985 yıllarına tarihlenen alana ait imar plan kararlarının mekân dizim yöntemi kullanılarak analiz edilmesi ve morfolojik değişiminin ortaya konulması üzerinedir. Çalışma kapsamında ele alınan imar planlarının H-H bütünleşme ve bağlanabilirlik analizleri ile okunabilirlik ve sinerji analizleri irdelenerek karşılaştırılmıştır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Diyarbakır Yenişehir bölgesi, yapılan imar uygulamaları ile değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Tarihi suriçi bölgesinin dışında planlanan ilk modern yerleşim alanı olma özelliği taşımaktadır. Suriçi bölgesinin kuzeybatı bölgesinde planlanan alanla ilgili 1937 yılında yapılan ilk plan 1-2 katlı düşük yoğunluklu konut alanları ile kamu yapılarının yer bulunduğu kararlara sahip olmuştur.

Bir merkezi alan görevi görmesi ile bu bölgeye talep artmış, daha sonra hazırlanan imar planları ile yoğunluk artışı yaşanmış, mevcut alanlar ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmıştır. Kat yüksekliği artışı, yayalaştırılmış alanlar, askeri alan, kamu lojmanları gibi alanlar bölgede erişilebilirliği olumsuz etkilemiştir. Son yıllarda parsel bazlı dönüşümler ile ticaretin yoğunlaştığı Ofis semtinde 4-5 katlı konutlar yıkılarak yerlerine çok katlı yapılaşmaların yapıldığı bir sürecin yaşandığı görülmektedir. Parsel bazlı bu müdahaleler yoğunluk artışına ivme kazandırmıştır. Bu durum trafik, gürültü, otopark, alt yapı sorunu, yaya ve araç yoğunluğunun artması gibi problemlere neden olmuştur. Ayrıca bu müdahaleler ve bölgede yaşanan fonksiyon değişiklikleri arazi kullanım dengesizliğini de beraberinde getirmiştir. Yerinde yapılan parçacıl müdahaleler Yenişehir bölgesine bütüncül bir yaklaşımla planlama yapılmadığını ve kentsel mekânın sürdürülebilir olarak gelişmediğini göstermektedir. Yenişehir bölgesine ait yapılan imar planlarında alınan kararlar ile alanın erişilebilirliğinin ve anlaşılabilirliğinin azalması çalışmanın problemini oluşturmaktadır. Bu durum Yenişehir bölgesi ile ilgili yapılacak müdahalelerde karar vericilerin doğru ve analitik verilerden faydalanmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

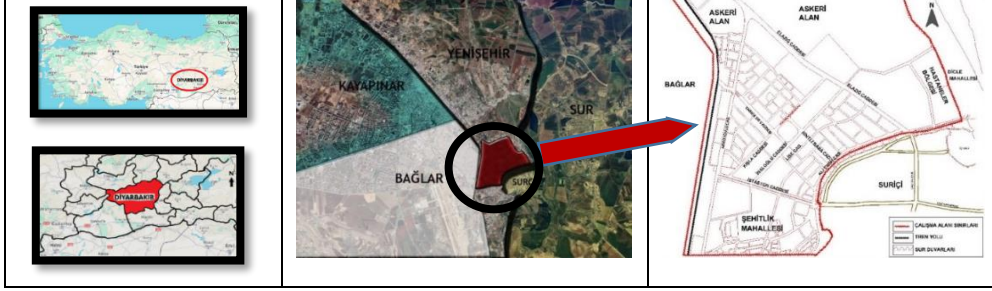
Çalışmanın sorun ve amaçlarından yola çıkarak Yenişehir'in mekânsal gelişiminde planların kentsel mekânın bütünleşikliği ve yalıtılmışlığına, erişilebilirliğine ve anlaşılabilirliğine etkisi olmuş mudur sorusuna cevap aranmaktadır.

ÇALIŞMA ALANI

Çalışma alanı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Diyarbakır ilinin tarihi çekirdeğini oluşturan Suriçi Bölgesi'ne komşu olan Yenişehir İlçe'sinin merkezini oluşturmaktadır.

Diyarbakır'ın sur dışına çıktığı ilk planlı alanı olan Yenişehir çalışma alanı 1937 Diyarbakır İ.P. (İmar Planı) ile belirlenen sınırlardan oluşmaktadır. Yenişehir örneklem alan sınırı günümüzde kuzey doğuda Elazığ Bulvarı ve askeri bölge, batıda demiryolu, güneybatıda Şehitlik Mahallesi, doğuda Dicle Mahallesi ve güneydoğuda tarihi sur duvarları ile sınırlıdır (Tablo 1). Çalışma alanında Diyarbakır'ın suriçinden sonra gelişen önemli ticaret aksları yer almaktadır. Alan fonksiyon olarak; konut dışında yeme-içme ve eğlence mekânları, meslek kuruluşlarına ait ofisler, acenteler ile ticaret ve hizmet alanlarının yoğunlaştığı yönetim binalarının da bulunduğu bir dokuya sahiptir.

Tablo 1: Yenişehir örneklem alanın lokasyonu

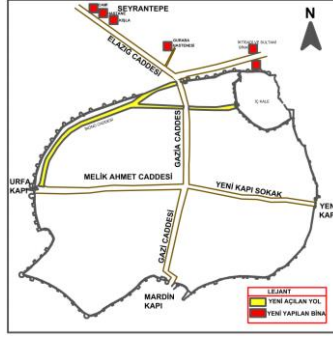
Yenişehir merkez alanının bu çalışmaya konu olmasındaki ana etkenler aşağıdaki gibidir. Bunlar;

- Tarihi suriçine komşu olması, Diyarbakır'ın suriçinde bulunan geleneksel çarşısından sonra kentin önemli ticaret merkezlerinden biri olması,
- Alan sınırları içerisinde yönetim merkezleri, kamu kurumları ve bu kurumların çevresinde gelişen ticari yan sektörlerinin konumlanmasından kaynaklı kamu hizmetlerinin yoğunluğunun bulunmasıdır.

Diyarbakır'da tarihi suriçi yerleşimin ilk başladığı noktadır ve kent buradan başlayarak gelişim göstermiştir. Suriçi bölgesindeki konut ve ticaret alanlarının zamanla ihtiyacı karşılamayacağı düşüncesi, yeni açılacak yollar ile ticaret bölgelerinin çeşitli alanlara kaydırılarak, suriçindeki geleneksel ticaret bölgesindeki yoğunluğun düşürülmesi ve sahip olduğu potansiyelin geliştirilmesi, modern hayata geçiş gibi yaklaşımlar yeni yerleşim alanlarının oluşturulmasını etkilemiştir (Arslan, 1999).

Yerleşim Tanzimatı kadar suriçi ile sınırlı kalmış, Tanzimatın etkisiyle Diyarbakır'da valilik yapan Kurt İsmail Paşa (1868-1875) tarafından sur dışında ilk imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (Yakut, 2020). Kurt İsmail Paşa döneminde sur dışından geçen ve Dağkapı'ya bağlanan Elazığ Yolu üzerindeki Seyrantepe bölgesine hastane, kışla, mülkiye dairesi ve cami yapıları inşa edilirken, Ruştiye ve Fiskaya bölgesinde de Sanat Okulu inşaa edilmiştir (Arslan, 1999). Bu dönemde yapılan yapılar askeri özellikte olup tek yapı ölçeği ile sınırlı kalmıştır (Çatalbaş, 2011).

1916 yılında suriçi yerleşiminin kuzeyindeki Dağ Kapı ile batısındaki Urfa Kapı arasında yeni bir caddenin açılması ile suriçinin kuzey ve batı kapıları arasında ulaşım bağlantısı sağlanmıştır (Şekil 1). Aynı zamanda bu müdahale suriçindeki geleneksel ticaret aksını yeni açılan bu caddelere doğru kaymasına neden olmuştur (Kejanlı & Dincer, 2011).

Şekil 1: Suriçi yerleşimi ve sur dışına yapılan ilk yapılar (Kejanlı ve Dinçer, 2011'den faydalanılarak oluşturulmuştur)

Yerleşiminin sur dışına doğru gelişiminde, Ülke genelinde benimsenen yönetim ve askeri personelinin barınması için memur evlerinin yapılması polikası, Diyarbakırda da etkisini göstermiş ve Diyarbakırda da bu amaca uygun olarak sur dışının uygulama alanı olabileceği düşünülmüştür (Arslan, 1999).

1930 yılında Elazığ Caddesi kısmında bulunan Dağ Kapı ile kalenin bir kısmı yıkılmıştır (Tablo 2) (Çatalbaş, 2012; Arslan, 1999). Yerleşimin batısında bulunan Urfa Kapı'da sur duvarları ile yerleşimin güneyinde bulunan Mardin Kapı kısmında da surların bir kısmı yıkılmıştır (Kejanlı D. T., 2009; Kejanlı & Dinçer, 2011).

Tablo 2: Sur duvarlarına açılan geçişler (Kejanlı 2009'dan faydalanılarak oluşturulmuştur)

a) Sonraki hali (Tuncer, 2019)	b) Önceki hali (Garden, 2019)		
c) Sonraki hali (Değertekin, 1999)	d) Önceki hali (Beysanaoğlu, 1999)	e)- önceki hali (Beysanaoğlu, 1999)	f)- sonraki hali (URL-1)

1935 yılında Diyarbakır'a demiyolu gelmiştir (Arslan, 1999). Demiryolunun işler hale gelmesiyle şehir bölgenin önemli merkezlerinden biri özelliği kazanmış, sur dışına batı yönünden çıkışın yapıldığı Urfa Kapı'nın devam ettiği yolun sonunda gar binası inşa edilmiş ve bu durum şehrin sosyo-ekonomik gelişimine olumlu etkiler sağlamıştır (Kejanlı & Koç, 2020).

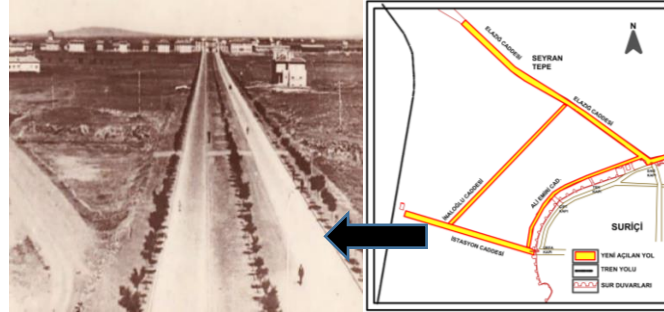
1937 Yılı İmar Planı Dönemi Yenişehir Bölgesinin Gelişimi

Diyarbakır'ın bilinen ilk imar planı, 1937 yılında hazırlanmıştır (Karaaslan, 2018; Gölcük, 2010).(Tablo 3).

Tablo 3: 1937 Diyarbakır İmar Planı (Dalkılıç & Halifeoğlu, 2011)

	<p>Plan Suriçi ile Yenişehir Bölgesini kapsamakta olup, modern şehircilik yaklaşımına göre düzenlenmiş, plan şehrin yeni kamusal alan gereksinimi doğrultusunda eğitim, kamu, sağlık, spor ve park zonlarına bölünmüş, konut alanları bahçeli düşük ve yoğunluklu konut alanları olacak şekilde oluşturulmuştur (2006, Nazım İmar Planı Raporu). Güney yönünde Şehitlik Mezarlığı, batı yönünde Bağlar, kuzeydoğu yönünde Yenişehir Mahallesi ve günümüzdeki askeri alanın belli bir kısmı plan kapsamında yer almıştır (Gölcük, 2010).</p>
1937 İ. P. (Dalkılıç & Halifeoğlu, 2011)	

Suriçinin yeni yerleşim alanlarıyla bağlantısını güçlendirmek için; Elazığ Caddesi ile İstasyon Caddesi açılmış (Şekil 2) ve bu iki caddeyi birbirine bağlayan ve surlara paralel olan Ali Emiri Caddesi ile bu caddenin kuzeyde İnanoğlu Caddeleri oluşturulmuştur (Yakut, 2020).

Şekil 2: Yeni açılan yollar ve İstasyon Caddesi (Yakut, 2020)

Cumhuriyetin ilanından sonra yeni yerleşim alanında kamu binalarının yapımı hız kazanmıştır. Cumhuriyetin ilk döneminde 1927-1940 yılları arasında Surların kuzeyinde Dağ kapı yönünde Elazığ Bulvarı'nın iki tarafında Ordu Evi, Vali Konağı, Belediye, Nafia Binası, Halkevi Binası, Halkevi Kütüphanesi yapılmıştır (Kejanlı & Dinçer, 2011; Kejanlı & Koç, 2020; Dalkılıç & Halifeoğlu, 2011). Yeni şehir bölgesine bir garaj inşa edilmiştir (Kejanlı & Koç, 2020).

Genel Müfettişlik'in kurulmasıyla birlikte şehre çok sayıda memur gelmesi, hâlihazırda yoğun olan suriçi bölgesine nüfus baskısı artmış ve sur dışında yeni yerleşim alanlarının oluşturulması ihtiyacı doğmuştur (Dalkılıç & Halifeoğlu, 2011). Türkiye genelinde benimsenen bahçeli ev yaklaşımı Diyarbakır da da etkili olmuştur (Gölcük, 2010). 1940'larda sur dışında Urfa Kapı ile Dağ Kapı arasındaki düz bölgeye bahçeli iki katlı evler inşa edilmiş (Şekil 3) ve 1940 yılından sonra suriçinde yaşayan yerli aileler ile geleneksel ev sahipleri bu evlere taşınmıştır (Dalkılıç & Halifeoğlu, 2011).

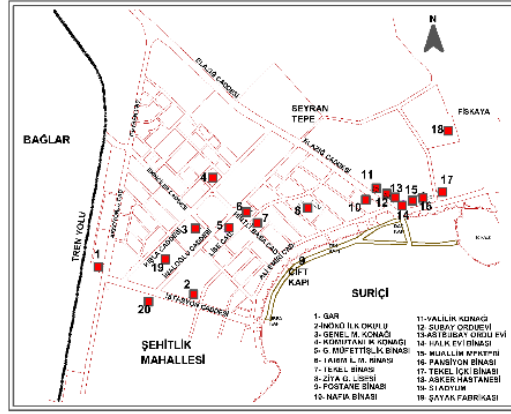

Şekil 3: Hintli Baba Caddesi etrafına yapılan memur evleri (URL-2)

1940'lı yıllarda Çift Kapı kullanıma açılmıştır (Şekil 4) (Değertekin, 1999). Yapılan bu müdahale ile suriçinde bulunan İnönü Caddesi ile Hintli Baba Caddesi birleştirilmiştir.

Dolayısıyla suriçinde yeni yerleşim alanlarına olan bağlantı sayısı artmıştır. Bu durum bu caddeler üzerinde yaya yoğunluğunun artmasında önemli bir etken olmuştur.

1935-1945 yılları arasında, başlangıcı Dağ Kapı olmak üzere doğuya doğru ve surlara paralel ilerleyen yol üzerinde; Devlet Hastanesi, açık hava sineması, Yatılı Öğretmen Okulu inşa edilmiş olup Fis Kayası bölgesinde son Osmanlı yapısı olan karşılıklı iki bina ile yol bitirilmiştir (Arslan, 1999). 1945-1950 yılları arasında Dağ Kapı bölgesinde Muallim Mektebi, suriçinde Çift Kapı'nın karşısında Büyük Postane, Tekel Müdürlüğü, Tarım İl Müdürlüğü Binaları ve Diyarbakır Lisesi 'nin inşası bitmiştir (Dalkılıç & Halifeoğlu, 2011). İmar faaliyetlerinin etkisinde şekillenen yerleşim özellikle kamu yapılarının inşa edilmesi birlikte 1950 yılına kadar istasyon ile suriçi arasında gelişimini sürdürmüş, inşaa edilen bu kamu yapılarının çevresinde konutlar yoğunlaşmaya başlamıştır (Dağlı & Çağlıyan, 2023). Dolayısıyla 1950 yılına kadar süreçte yeni yerleşim alanınının gelişiminde en önemli belirleyici unsur kamu yapılarının yer seçimi olmuştur. 1950'li yılların başında İstasyon Caddesi çevresinde İnönü İlkokulu, Şehir Stadyumu ile Sümerbank Şayak Fabrikası inşa edilmişken Dağ Kapı bölgesinde ise hastaneler bölgesinde yapılaşmaya gidilmiştir (Yakut, 2020).

Şekil 4: Cumhuriyetin ilanından 1950 yılına kadar Yenişehir bölgesinde yapılan kamu yapıları (Dalkılıç ve Halifeoğlu, 2011'den faydalanılarak oluşturulmuştur)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de kırsaldan, küçük yerleşimlerden büyük şehirlere göçler yaşanmıştır. Bu durumdan Diyarbakır da etkilenmiş ve 1927 yılında 47.397 olan nüfus 1950 yılında 72.267' ye yükselmiştir (TÜİK,2024). Bu yıllarda demir yolunun geçtiği güzergâh ile sınırlı olan batı yönünde Yenişehir bölgesi gelişim göstermiş ve devamında Kooperatif ve Şehitlik mahalleleri planlı gelişim göstererek kurulmuşlardır (Nazım İmar Planı Raporu, 2006).

1950 yılından sonra Yenişehir bölgesinde yönetim, sağlık ve eğitim binalarının bulunduğu bulvarlar ve bu bulvarları birbirine bağlayan yol aksları açılmıştır (Şahin, Demir, Halifeoğlu, & Işık, 2019). Elazığ Caddesi ile Akkoyunlu Caddesi etrafında yerleşim alanları düzenlenmiş, yeni yerleşim bölgesinde surlara paralel Ali Emiri Caddesi açılmış, İstasyon Caddesi ile Elazığ Bulvarı birbirine bağlanmış ve yeni yollar açılmıştır (Halifeoğlu & Dalkılıç, 2011).

1950 yılında özel sektör tarafından planlı boş alanlara yerleşmeler gerçekleştirilmiş ve mahalle çarşıları inşa edilmiştir (Arslan, 1999). Kooperatiflerin sayısındaki artış beraberinde 2 ile 3 katlı binaların inşasını hızlandırmıştır (Kejanlı & Koç, 2020). Lise Caddesi ile Müfettişlik etrafında özel mülkiyete ait 2-3 katlı apartman ve konutlar yapılmıştır (Şekil 5). (Yakut, 2020). 1955 yılından sonra kare parseller üzerinde çok katlı yapıların yapımı devam etmiştir. (Koç & Aykal, 2018). 1959 yılında Urfa Kapı ile Dağ Kapı arasında kalan bölgede yer alan Tek Kapı'nın (Şekil 5) açılması ile suriçinin Yenişehir bölgesi ile bağlantısı sağlanmış ve trafiğe açılmıştır (Değertekin, 1999).

Yeni yerleşim alanlarından Kooperatif ve Yenişehir Mahalleri (Şekil 5) 1960 yılına kadar gelişimi planlı olarak devam etmiştir (Kejanlı & Koç, 2020; Gölcük, 2010).

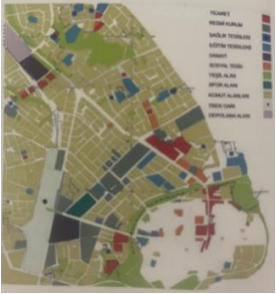

Şekil 5: Yenişehir örneklem alanı mahalle sınırları, önemli yol ve bağlantılar (çalışma kapsamında oluşturulmuştur)

1965 Yılı İmar Plan Dönemi Yenişehir Bölgesinin Gelişimi

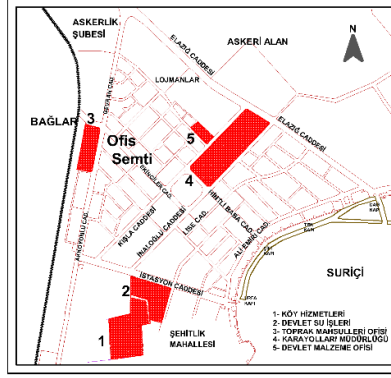
1950'li yıllarda başlayıp 1960'lı yıllardan sonra daha da ivme kazanan kırsaldan Diyarbakır'a göç hareketi devam etmiştir (Gölcük, 2010). Artan nüfusa bağlı olarak yeni plan yapımına ihtiyaç duyulmuştur. 1965 yılında ise sur dışındaki yeni yerleşim bölgelerini kapsayacak şekilde 1/1000 ölçekli imar planı hazırlanmıştır (Gölcük, 2010; Kejanlı & Dinçer, 2011; Karaaslan, 2018). (Tablo 4)

Tablo 4: 1965 yılı 1/1000 ölçekli Diyarbakır İmar Planı

	<p>1965 planı ile Yenişehir bölgesi planları revize edilmiş, günümüzdeki askeri alan ile Bağlar bölgesinin gelişme alanı olması önerilmiş, ancak gelişme alanı olarak önerilen Seyrantepe bölgesi askeri alan olarak tahsis edilmiştir. Ayrıca Mardin yolunun batı yönü ve demiryolu ile Elazığ Bulvarı arasında, hava lojmanlarının konumlandığı bölge sanayi alanı olarak planlanmıştır (Gölcük, 2010). Ancak Elazığ Bulvarı'nın kuzey doğu yönünde yerleşim alanı olarak belirlenen bölgeler askeri alan olarak kullanılmış ve yerleşimin gelişimi bu bölgede sınırlandırılmıştır. Planda kat sayısının artmasına ilişkin kararların bulunması bölgede çok katlı yapılaşmaların önünü açmıştır (Yakut, 2020)</p> <p>1965'te hazırlanan plan üzerinde birden çok değişiklik yapılmış, merkezi ve yerel yönetimlerin şehrin gelişmesine doğru çözümler üretmede yetersiz kalması plansız bir gelişim yaşanmasına neden olmuştur (Gölcük, 2010). Kente yapılan fiziksel müdahaleler belli bir mekânsal organizasyona bağlı kalmadan gerçekleştirilmiştir (Bulut, 2022).</p>
1965 İ.P. (Kejanlı & Dinçer, 2011)	

Türkiye genelinde yaşanan şehirlere olan göçler artarak devam etmiş bu durumdan Diyarbakır da etkilenmiştir. Diyarbakır da en fazla nüfus artışı 1960-1970 yılları arasında yaşanmış (Arslan, 1999), 1960 yılında nüfusu 124.718 iken 1970 yılında nüfus 238.504 olmuştur (TÜİK, 2024).

1950-1970 yılları arasındaki dönemde kent Bağlar, Tren Garı ve Yenişehir bölgesine yayılmış, İstasyon Caddesi çevresinde yapılaşmalar artmaya devam etmiştir (Şekil 6). Tren Garı çevresinde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin açılması, bu bölgenin ekonomik bir işleve sahip olmasını etkilemiş ve yerleşim bölgeye doğru gelişim göstermiştir (Yakut, 2020).

Şekil 6: 1950-1970 yılları arasında Yenisehir bölgesinde yapılan idari yapılar (Halifeoğlu ve Dalkılıç 201'den faydalanılarak oluşturulmuştur)

1950-1970 yılları arasında dönemde yapılan Devlet Malzeme Ofisi, Toprak Mahsulleri Ofisi, Köy Hizmetleri, Karayolları ve Devlet Su İşleri gibi idari yapılar bir yerleşke mantığına göre yapılmıştır (Halifeoğlu & Dalkılıç, 2011). Bu dönemde kamu yapıları için ayrılan alanların sınırları oldukça geniştir.

Bahçeli ve daha çok 2 katlı evlerin bulunduğu Toprak Mahsulleri Ofisi çevresi gelişimi sürdürmüştür (Halifeoğlu & Dalkılıç, 2011) ve Ofis Sırtı olarak tanımlanan bölgede daha sonra tek katlı evler yerini apartmanlara bırakarak dikey yapılaşmaya dönüşen bir süreçte evrilmiştir (Yakut, 2020).

1970'li yıllarda imar planlarında yapılan değişikliklerle birlikte bahçeli ve müstakil olarak yapılan evler yıkılıp yerine yüksek katlı apartmanlar yapılmış ve Yenisehir bölgesinde demiryolu sınır olacak şekilde Ofis sırtına doğru gelişim göstermiştir (Arslan, 1999). Yüksek katlı yapılaşmalara gidilmesiyle birlikte bu bölgelerde nüfus yoğunluğu artmış ve bölgenin kullanım oranı artış göstermiştir.

1965 yılında hazırlanan ve aynı yıl 162.467 nüfusa sahip olan Diyarbakır'ın 1980 yılında nüfusu 374,264 olmuştur (TÜİK,2024). 1965 İmar Planının yapıldığı yıldan 1980 yılına kadar olan süre zarfında Diyarbakır'ın nüfusu %130 oranında artış göstermiş ve nüfus 374.264'e ulaşmıştır.

Nüfusun iki katını aşması; bu plan ile biçimlenen şehrin sorunlarının artmasına, şehrin plansız ve kontrolsüz gelişimini sürdürmesine, planın işlevsiz kalmasına, plan kararlarının parsel ölçekli uygulama görmesine neden olmuş ve dolayısıyla yeni bir plan gereksinimi ortaya çıkmıştır. (Kejanlı & Koç, 2020).

1975-1984 yılları arasında düzensiz yapılaşmaların artış hızı ivme kazanmış, bu dönemde Yenisehir'e bağlı Şehitlik Mahallesi en hızlı gelişim gösteren ve çarpık yapılaşmaların yoğunlaştığı mahallelerden biri olmuşken Kooperatif Mahallesi'nde ise konut alanları daha planlı ve düzenli gelişim göstermiştir (Dağlı & Çağlayan, 2020). Yenisehir bölgesinin bir kısmında gecekondulaşma türü yapılaşmalar artarken diğer kısmı daha planlı ve düzenli gelişim göstermiştir.

1985 Yılı İmar Planı Yenisehir Bölgesinin Gelişimi

1980'li yıllarda Yenisehir bölgesi ve Ofis bölgesinde bulunan ana caddeler ve bağlantılarında uzmanlaşmış ticaret artış göstermeye başlamış, yeme-içme birimlerinde ve günlük perakende tüketim faaliyetlerini yapan mekânların sayısında artış meydana gelmiş ve geleneksel ticaretin yapıldığı suriçi bölgesinden sonra şehrin ikincil ticaret merkezini oluşturmuştur (Kejanlı & Koç, 2020). Bu bölgenin bir çekim merkezi haline gelmesi nüfus baskısını artırmıştır.

1980'de bölgede başlayan güvenlik olayları nedeniyle kırsaldan Diyarbakır'a kitlesel göçler yaşanmış ve 1990 yılında nüfus 381.144 kişiye ulaşmıştır. 1990'larda göçle gelen nüfus, Diyarbakır'daki konut gelişim hızını etkilemiş ve Diyarbakır'ın konut gelişimi 1984-1994 yılları arasında en hızlı dönemini yaşamış, daha çok Bağlar olmak üzere Yenişehir ile şehrin çevresinde bitişik ve plansız konut alanlarının oluşumu artmış ve şehrin çevresindeki kırsal yerleşimler dönüşmeye başlamıştır (Dağlı & Çağlıyan, 2020). Artan nüfus ve çarpık kentleşme yeni bir plan ihtiyacı ortaya çıkmış ve 1985 yılında uygulama imar planı hazırlanmıştır.

Tablo 5:1985 Diyarbakır İmar Planı

	<p>Şehrin artan nüfusu sonucu meydana gelen çarpık kentleşmeyi kontrol altına almak amacıyla köy statüsündeki Kayapınar bölgesi ile Yenişehir ve Sur Mahallelerini de içine alan bölgeye ilişkin 1984 yılında nazım imar planı, 1985 yılında ise uygulama imar planı hazırlanmıştır (Kejanlı & Koç, 2020; Gölcük, 2010). Bu planlar ile suriçinde bulunan tarihi yapıların korunması ile sur dışındaki yeni yerleşim alanlarına yönelik gelişimin kontrol altına alınması hedeflenmiştir (Yakut, 2020). Plan şehrin günümüzdeki makro formunun şekillenmesinde önemli bir belirleyici olmuştur (Gölcük, 2010).</p>
1985 İ.P (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi)	

1990 yılına kadar suriçi hala şehrin ticaret merkezi işlevini sürdürmüş, Yenişehir bölgesindeki Ekinciler Caddesi ile çevresinin günlük alışveriş, özel meslek ofisleri, acenta ve dayanıklı tüketim mallarının satışının yapıldığı mekânların oluşturduğu bir ticari bölge özelliği göstermiştir (Arslan, 1999).

Belediyenin 1985 İmar Planı'nı uygulamada ve yoğunlukların denetiminde etkisiz kalması bazı sorunları beraberinde getirmiş ve 1985 yılından sonra artan göçlerin meydana getirdiği baskı planın uygulanmasını zorlaştırmıştır (Gölcük, 2010; Yakut, 2020) .

1985 İmar Planı'nın ihtiyaca cevap veremeyecek duruma gelmesiyle 1994 yılında planda revizyona gidilmiş ve yapılan değişikliklerle bazı bölgelerde işlev değişikliği öngörülmüş ve bazı bölgelerde nüfus yoğunluğu artırılmıştır (Gölcük, 2010).

Son yıllarda Yenişehir ve Ofis bölgelerinde işlev değişikliği yaşanmış, ana yol aksları ticaret faaliyetinin yapıldığı alanlara dönüşürken ana yol akslarına bağlanan sokaklarda da ticaret faaliyetleri yapılmaya başlamıştır. Ayrıca bu bölgelerde parakende ticaret, yeme-içme, otel ve eğlence faaliyetleri artış göstermiş ve burada ikamet eden vatandaşlar Kayapınar bölgesine doğru yer değiştirmişlerdir (Kejanlı & Koç, 2020). Bu bölgede barınma amacına hizmet etmek amacıyla inşa edilen konutların ekonomik işleve ilişkin mekânlara dönüşmesi durumu, bu bölgelerdeki ana arterler üzerinde yaya ve araç trafiği yoğunluğunu artırmıştır. Diyarbakır'da ilk kafe kültürü 2000'li yıllar'ın başında Yenişehir'in Ofis Sema'ndeki Sanat Sokağı ile atılmış (Kaplan, 2019) ve bu cadde yayalaştırılmıştır. Günümüzde alt katta kafeler üst katlarda ise farklı hizmet alanlarına ait ofisler bulunmaktadır.

Demir Kayan (2023), Yenişehir'in Elazığ Caddesi çevresindeki Belediye-Hastane- Adliye arasında kalan alanda özel meslek gruplarına ait ofislerin yoğunlaştığını ve Büyükalp Caddesi üzerinde Vergi Dairesi'nin varlığından hareketle muhasebecilerin kullandığı çok katlı ofis binalarının bulunduğu bahsetmektedir. Dolayısıyla bu durum bu bölgelerde yaya ve araç hareketliliğinin artmasını beraberinde getirmektedir.

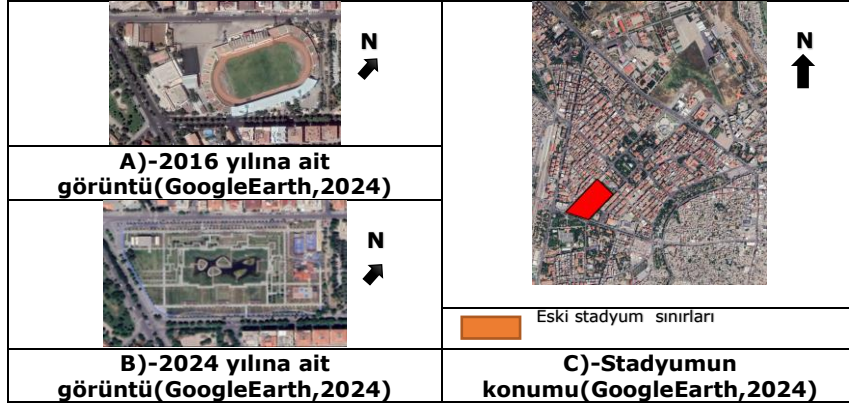
Kejanlı ve Koç (2020) ise Yenişehir bölgesi Ofis semtinde parsel bazında kentsel dönüşümün yapılmasıyla bölgede yoğunluk artışı yaşandığını ve beraberinde yeşil alan yol ve otopark sorunları ortaya çıktığını ifade etmektedir (Kejanlı & Koç, 2020). Yerinde

dönüşümler sonucu mevcut parsellerde yeni yapılan yapıların eski yapılara göre yüksek katlı olması yerleşim üzerinde nüfus baskısını artırmış ve buna bağlı olarak yaya ve araç yoğunluğunun artmasına neden olmuştur.

Gürhan'a (2016) göre betonarme yapıları ve iş merkezine dönüşen Ofis semti, yoğun ve gürültülü yapıyla insanların yaşamayı tercih etmede cazibesini kaybetmiştir.

Yenişehir bölgesinde bulunan 55.000 m² alanı kaplayan Diyarbakır'ın ilk Stadyumu yıkılarak 2023 yılında yerine 40.000 m² yeşil alandan oluşan çok kompleksli yaya yollarının da bulunduğu Millet Bahçesin'e dönüştürülmüştür (URL-3). Dönüşümü yapılan alanda iki caddeyi birleştiren yaya yolları yapılmıştır (Tablo 6).

Tablo 6: Diyarbakır eski stadyumu yerine yapılan Millet Bahçesi

Yenişehir'in bazı bölgelerde konutlar işlev değiştirerek ticaret amacına hizmet eden mekânlara dönüşmüş ve son yıllarda ise ticaretin yoğun olduğu bölgelerde konutların yıkılarak yerlerine çok katlı ticaret yapısının yapıldığı parsel bazlı dönüşüm sürecine evrilmiştir. Yerleşimin birincil yollarını oluşturan Gevran Caddesi ve Ekinciler Caddesi fonksiyonel olarak ticaretin yoğunlaştığı bölgeler olup Ofis Semti ve Çamlıca Semtindeki ara yollardaki apartmanların bodrum, giriş ve birinci katları genellikle ticari mekânlara dönüştürüldüğünden bu bölgelerde yaya ve araç trafiği yoğundur. Bu bölgelerde yerinde dönüşüm ile çok katlı yapıların yapılması yoğunluğu artırmıştır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada Yenişehir örneklem alanının dokusunda meydana gelen değişim ve gelişimi ortaya koymak amacıyla alanla ilgili imar planları yapıldığı dönemlere göre incelenmiş, alanla ilgili mevcut haritalar, imar planları, fotoğraflar ve yazın taramasından faydalanılmıştır. Kentsel mekânın değişiminin morfolojik olarak ortaya çıkarılması için morfolojik analizler sayısallaştırılmış, analitik değerlendirme imkânı sağlayan mekân dizim (Space Syntax) yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Yöntemin uygulanmasında örneklem alanın mekânsal bağlantılarının analiz edilmesi ve tarihsel süreç boyunca kentsel mekândaki değişimin analitik olarak gözlemlenebilmesi etkili olmuştur. Bu bağlamda Diyarbakır Yenişehir merkezini oluşturan seçilen alan H-H bütünleşme, bağlanabilirlik, okunabilirlik ve sinerji ölçümleri imar planlarına göre analiz edilerek karşılaştırması yapılmış ve alanın morfolojik değişimi ortaya çıkarılmıştır.

Önce Yenişehir bölgesine ait raster (resim) özellikteki imar planları AutoCAD 2025 yazılımı ile vektör dosyası (dxf.) formatında çizilmiştir. AutoCAD ortamındaki haritaların mekân dizim yöntemi ile analiz edilebilmesi için çalışma alanının imar planlarına göre açık alan haritası oluşturulmuştur. Hazırlanan açık alan haritaları bilgisayar tabanlı mekân dizimi analiz yapabilen Depthmap x8 programına aktarılmıştır. DepthmapX8 programı kullanılarak yerleşimin konveks ve aksiyel haritaları elde edilmiştir. Elde edilen aksiyel haritalardan H-H bütünleşme ve bağlanabilirlik analizleri yapılmış ve analizlere ait değerler programdan tablo olarak alınmıştır. Anlaşılabilirlik ölçümlerine ait korelasyon değeri; global bütünleşme

ve bağlanabilirlik analizlerinin korelasyonu sonucunda elde edilen serpmeye diyağramla gösterilen grafiklerden elde edilmiştir. Analiz sonuçlarından elde edilen haritaların hiyerarşik olarak işlenmesi ve bu haritaların değerlendirilebilmesi için; her analiz türü için ayrı olacak şekilde, analizlerden elde edilen öznel verileri CBS programı olan QuantuGIS (OGIS) programına aktarılmıştır. QGIS'e yüklenmiş öznel değerleri işlenerek sayısal özellikli tematik haritalar elde edilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Yenişehir'de seçilen alana ait kentsel mekânın alanla ilgili yapılmış imar planı dönemlerine göre Space Syntax yöntemi ile elde edilen H-H bütünleşme, bağlanabilirlik, okunabilirlik ve sinerji analizlerine ilişkin sayısal veriler ortaya konulmuştur.

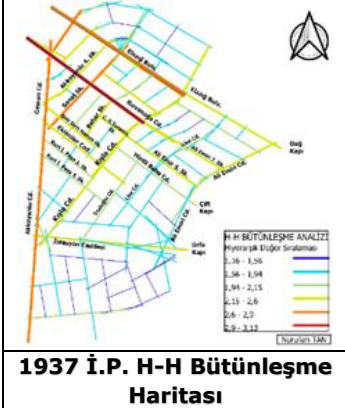
1937 Yılı İmar Planı Analizleri

Bu dönemde sur dışına ilk planlı yerleşimin başladığı ve yeni yerleşim bölgesinin plan kararlarına göre gelişmeye başladığı dönemdir. Bu dönemde 1937 Diyarbakır İmar Planı üzerinden H-H bütünleşme, bağlanabilirlik, anlaşılabilirlik (okunabilirlik ve sinerji) analizleri gerçekleştirilmiştir.

1937 Yılı İmar Planı H-H Bütünleşme Analizi

1937 İ.P. H-H bütünleşme analizinde elde edilen tematik harita ve bulgular tablo şeklinde gösterilmiştir. 1937 İ.P. H-H bütünleşme analizinde bütünleşme değerlerinin hiyerarşik sıralaması yapılmıştır (Tablo 7).

Tablo 7: 1937 İ.P. Bağlanabilirlik analizi haritası ve analiz sonuçları

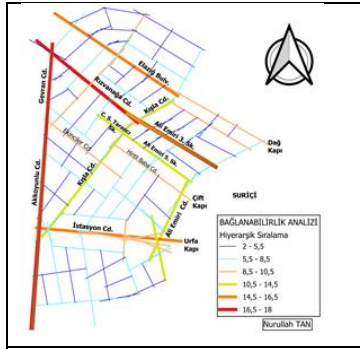
 <p>1937 İ.P. H-H Bütünleşme Haritası</p>	<p>1937 İ.P. H-H bütünleşme analizinde bütünleşme değerlerinin hiyerarşik sıralaması yapılmıştır. Bunlar sırasıyla; En yüksek değer alan ve kırmızı renk ile gösterilen aks Rızvanağa Caddesi çıkmıştır. İkinci derecede yüksek çıkan ve turuncu renk ile gösterilen Sanat Sokağı, Elazığ Bulvarı (Gevran Caddesi ile Kışla Caddesi arası) ve Akkoyunlu-Gevran Caddeleri olmuştur. Üçüncü derecede bütünleşme değeri yüksek çıkan ve sarı renk ile gösterilen akslardır. Bunlar İstasyon Caddesi, Kışla Caddesi, Ekinciler Caddesi, Ali Emiri Caddesi (Hintli Baba ile Elazığ Bulvarı arası), Elazığ Bulvarı (Kışla Caddesi ile Dağ Kapı arası), Şair Sırrı Hanım Caddesi, Bahar Sokak, Cahit Sıtkı Tarancı Sokak, Ali Emiri 3. Sokak ve Ali Emiri 5. Sokağı çıkmıştır. Bütünleşme analizleri sonucunda bütünleşme değerleri düşük çıkan, mavi ve yeşil renklerle gösterilen akslar İstasyon Caddesi'nin güneyinde olan bölge, yerleşimin güneydoğu yönünde bulunan bölge ile yerleşimin kuzey ucundaki çeperler bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu bölgeler yerleşimin yalıtılmış alanlarını oluşturmaktadır.</p>
---	---

Bu plana göre yerleşim üzerinde en güçlü aksların yoğunlaştığı bölge yani yerleşim çekirdeğini merkezde Rızvanağa Caddesi olmak üzere Akkoyunlu-Gevran Caddesi ve Kışla Caddesi ile Ekinciler Caddesi ve Elazığ Bulvarı arasında kalan alan oluşturmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında yerleşimin ızgara yapısı ve sokak ağı özelliklerinin etkisi bulunmaktadır. Aynı zamanda bütünleşme değerleri yüksek olan aksların erişilebilirliğinin fazla olması beklenir. Dolayısıyla 1937 İmar Planı'nda erişilebilirliği yüksek olan akslar aynı zamanda kamusal alan potansiyeli yüksek olan akslardır. Bu akslar üzerinde yerleşimi ziyaret eden kullanıcılar ile yerleşiklerin karşılaşma olasılığı yüksek olup bu akslar üzerinde sosyal etkileşim ve iletişim potansiyeli yüksektir.

1937 Yılı İmar Planı Bağlanabilirlik Analizi

Bağlanabilirlik değeri yüksek çıkan aksların diğer akslar ile güçlü bağlantıları bulunmakta olup, bağlanabilirlik değerinin düşük çıkması ise diğer akslarla zayıf bağlantıya sahip olduğunu göstermektedir. Bağlanabilirlik değeri erişilebilirlik ilişkisini açıklamada kullanılmaktadır. Bir aksın çevresindeki akslarla olan erişilebilirlik ilişkisini ortaya çıkarmaya imkân sağlamaktadır (Özer A. , 2022). 1937 İ.P. bağlanabilirlik analizinde elde edilen tematik harita ve bulgular tablo şeklinde gösterilmiştir (Tablo 8).

Tablo 8: 1937 İ.P. Bağlanabilirlik analizi haritası ve analiz sonuçları

 <p>1937 İ.P. H-H Bağlanabilirlik Haritası</p>	<p>Bağlanabilirlik analizleri sonucunda; bağlanabilirlik değerinin hiyerşik sıralaması yapılmıştır</p> <p>Bağlanabilirlik değeri en yüksek çıkan ve kırmızı ile gösterilen akslar 18 değeriyle Rizvanağa Caddesi ile 17 değerleriyle Akkoyunlu-Gevran Caddesi olmuştur.</p> <p>Bağlanabilirlik değeri ikinci derecede yüksek çıkan ve turuncu renk ile gösterilen akslar; 16 değeri ile Elazığ Bulvarı (Gevran Caddesi ile Kışla Caddesi arası) ve İstasyon Caddesi, bağlanabilirlik değeri 15 çıkan Ali Emiri 3. Sokak ile Akkoyunlu-Gevran Caddesi çıkmıştır.</p> <p>Bağlanabilirlik değeri üçüncü derecede yüksek olup sarı renk ile gösterilen akslar; 14 değeriyle Kışla Caddesi, Ali Emiri Caddesi (Urfa Kapı- Hintli Baba arası) ve Cahit Sitki Tarancı Sokak- Ali Emiri 5. Sokak çıkmıştır.</p> <p>Ayrıca bağlanabilirlik haritasında yeşil renk ile gösterilen ve bağlanabilirliği yüksek olarak kabul edilebilecek diğer akslar bulunmaktadır. Bunlar; 10 değeriyle Elazığ Bulvarı (Kışla Caddesi-Dağkapı arası), Hintli Baba Caddesi, 9 değeriyle Ekinçiler Caddesi ve Sanat Sokağı gösterilebilir.</p>
--	--

Bağlanabilirliği yüksek akslar, genellikle, geniş, düz ve uzun özellikli akslar olmuştur. Bu durum yerleşimin izgara yapısı ve sokak ağı özelliklerinin bağlanabilirlik değerlerinin biçimlenmesinde etkisini ortaya koymaktadır.

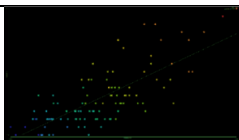
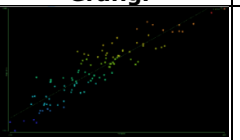
1937 İ.P.'nda bağlanabilirliği yüksek çıkan aksların büyük çoğunluğu aynı zamanda 1937 İ.P. bütünleşme değeri yüksek akslardan oluşması yapılan analizlerin doğruluğunu desteklemesi bakımından önemlidir. İki analiz türünde de güçlü çıkan aksların ticaret, hizmet gibi alanların bulunduğu bölgelerde bulunması ve erişilebilirlik potansiyelinin yüksektir.

1937 Yılı İmar Planı Anlaşılabilirlik (okunabilirlik ve sinerji) Analizleri

1937 İmar Planı'nda alanın anlaşılabilirliği okunabilirlik ve sinerji analizleri sonucunda elde edilen korelasyon değeri (R^2) üzerinden değerlendirilecektir. 1937 İ.P. okunabilirlik ve sinerji analizi sonucunda korelasyon değerini gösteren serpm diyağram biçimindeki grafik ve analiz sonuçları tablo şeklinde gösterilmiştir (Tablo 9).

Hillier ve Hanson (1984), 0.45 ve üzeri değeri yerleşimin okunabilir olması için sahip olunması gereken bir değer olup 0.2 ve altı değerlerin yerleşimin okunabilirliğinin düşük olduğunu ifade etmektedir. Sinerji değeri ise, mekansal konfigürasyon analizinde yerel ve küresel entegrasyon değerleri arasındaki korelasyonu tanımlar ve bireylerin yerel mekan bilgilerini kullanarak küresel mekana ilişkin bilişsel bir anlayış oluşturabilme derecesini yansıtır (Hillier, 2007). Sinerji değerinin yüksek olması alanın kolay tanınma olasılığının da yüksek olduğunu gösterir. Sinerji analizlerin 0.5-0.7 arasındaki değerler alanın kolay tanımlanabildiğini, 0.5'in altındaki değerlerin zayıf sinerjiyi, 0.7'nin üzerindeki değerlerin ise çok iyi sinerjiyi ifade eder (Lyu, ve diğerleri, 2023).

Tablo 9: 1937 İ.P. okunabilirlik ve sinerji analizi haritası ve analiz sonuçları

1937 İ.P. Okunabilirlik Analizi		1937 İ.P. Sinerji Analizi	
Korelasyon Grafiği	Analizi sonuçları	Korelasyon Grafiği	Analizi sonuçları
	1937 İ.P. okunabilirlik analizi korelasyon değeri (R^2) 0.5763 çıkmıştır. Elde edilen korelasyon değeri Hillier (1984) belirlediği 0.45 değerinin üzerindedir.		1937 İ.P. sinerji korelasyon değeri (R^2) 0.8256 olarak elde edilmiştir. Elde edilen korelasyon değeri belirlenen eşik değerin üzerinde çıkmıştır.

Okunabilirlik analizi korelasyon değerine göre yerleşimin gözlemlenebilir yerel bağlantılardan sistemin genelinin okunabilirliğinin iyi olduğu söylenebilir. Sinerji analizi korelasyon değeri sınır değerinin üstünde olduğu için yerel ve küresel düzeyde mekânsal

ilişkinin çok iyi olduğunu ve güçlü bir mekânsal etkileşimin varlığını söylemek mümkündür. Yerleşim alanına gelen ziyaretçilerin yerel düzeyde deneyimlediği mekânsal tecrübeden sistemin genelini çok iyi yorumlayabilecek bir öngöreye sahip olacağını gösterir. Okunabilirlik ve sinerji analizlerinin eşik değerlerin üzerinde çıkması bilişsel olarak çalışma alanının mekansal yapısının anlaşılabilir olduğunu göstermektedir.

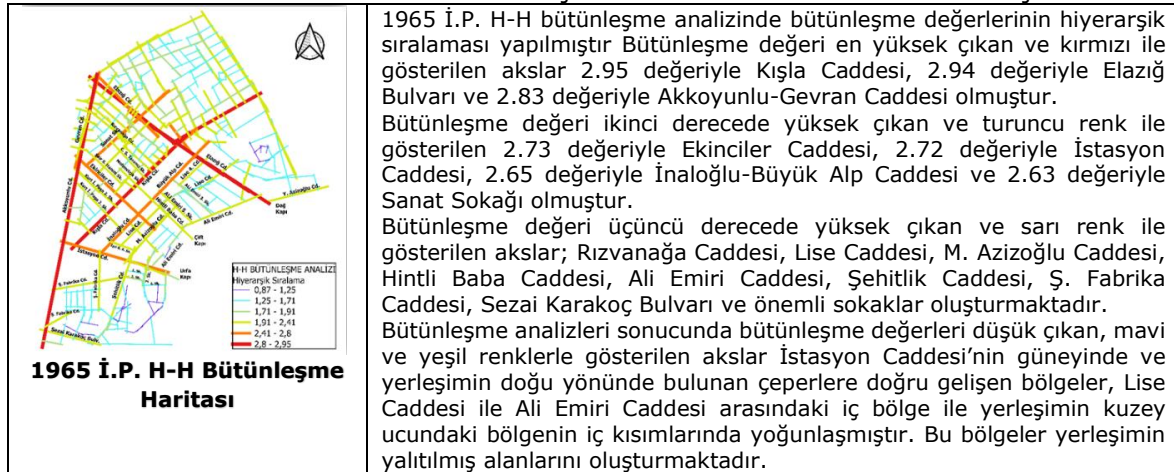
1965 Yılı İmar Planı Analizleri

1965 İmar Planı Diyarbakır'ın sınırlarını kapsayan ikinci imar planı olup bu planda yeni yerleşim alanları öngörülmüş ve plan ile 1937 İ.P. sınırları genişletilmiştir. Ancak çalışma alanı kapsamında bulunan ve alanın kuzey bölgesinde bulunan yerleşim alanı askeri alan ve askeri lojmanlara tahis edilmiştir. Tahsisi yapılan bu alanlar yerleşimi bu bölgeye doğru sınırlamıştır. Plan üzerinde H-H bütünleşme, bağlanabilirlik, anlaşılabilirlik (okunabilirlik ve sinerji) analizleri gerçekleştirilmiştir.

1965 Yılı İmar Planı H-H Bütünleşme Analizi

1965 İ.P. H-H bütünleşme analizinden elde edilen tematik harita ve bulgular şeklinde tablo olarak gösterilmiştir (Tablo 10).

Tablo 10: 1965 İ.P. H-H bütünleşme analizi haritası ve analiz sonuçları

Bu plana göre bütünleşme değeri yüksek çıkan aksların bulunduğu bölgeler yerleşimin merkezini yani çekirdeğini oluşturmaktadır. İstasyon Caddesi ile Elazığ Bulvarı arası ile Lise Caddesi ve Akkoyunlu- Gevran Caddesi arasındaki bölge yerleşimin en bütünleşik bölgesi yani yerleşimin çekirdeğidir. Aynı zamanda bütünleşme değerleri yüksek olan aksların erişilebilirliği de fazladır. Dolayısıyla 1965 İ.P'nda erişilebilirliği yüksek olan akslar aynı zamanda kamusal alan potansiyeli yüksek olan akslardır. Bu akslar üzerinde yerleşimi ziyaret eden kullanıcılar ile yerleşiklerin karşılaşma olasılığı yüksek olup bu akslar üzerinde sosyal etkileşim ve iletişimin güçlü olduğu söylenebilir.

1965 Yılı İmar Planı Bağlanabilirlik Analizi

1965 İ.P. bağlanabilirlik analizinden elde edilen tematik harita ve bulgular tablo şeklinde gösterilmiştir (Tablo 11). 1965 İ.P. bağlanabilirlik analizinde bütünleşme değerlerinin hiyerarşik sıralaması yapılmıştır.

Tablo 11: 1965 İ.P.bağlanabilirlik analizi haritası ve analiz sonuçları

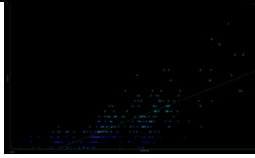
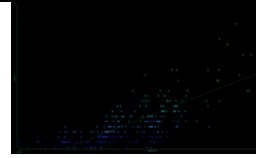
 <p>1965 İ.P. Bağlanabilirlik Haritası</p>	<p>Bağlanabilirlik değeri en yüksek çıkan ve kırmızı ile gösterilen akslar 30 değeriyle Akkoyunlu-Gevran Caddesi çıkmıştır. Bağlanabilirlik değeri ikinci derecede yüksek çıkan ve turuncu ile gösterilken akslar 26 değeriyle Sanat Sokağı, 24 değeriyle Kışla Caddesi ile devamındaki aks ve Elaziğ Bulvarı (Sanat Soakçı ile Ali Emiri Caddesi arası) çıkmıştır.</p> <p>Bağlanabilirlik analizi sonucunda üçüncü dereceye yüksek çıkan ve sarı renk ile gösterilen akslar 20 değeriyle Elaziğ Bulvarı (Sanat Sokağı ve Gevran Caddesi arası), 17 değeriyle Sanat Sokağı'na paralel olan Kışla 1. Sokak ve yerleşim kuzeyinde ve İstasyon Caddesine bağlanan Şehitlik Caddesi olmuştur. Ayrıca bağlanabilirlik haritasında yeşil renk ile gösterilen ve bağlanabilirliği yüksek diğer akslar bulunmaktadır. Bunlar; 16 değeriyle İnaoğlu-Büyükalp Caddeleri aksı, 13 değeriyle Ekinciler Caddesi ve İstasyon Caddesi, 12 değeriyle Hintli Baba Caddesi, 11 değeriyle Rızvanağa Caddesi gösterilebilir.</p>
--	--

1965 İ.P.'nda bağlanabilirliği yüksek çıkan aksların büyük çoğunluğu aynı zamanda 1965.İ.P. bütünleşme değeri yüksek akslardan oluşması yapılan analizlerin doğruluğunu desteklemesi bakımından önemlidir. İki analiz türünde de güçlü çıkan aksların ticaret, hizmet gibi alanların bulunduğu bölgelerde bulunması ve erişilebilirlik potansiyelinin yüksektir.

1965 Yılı İmar Planı Anlaşılabilirlik (okunabilirlik ve sinerji) Analizi

1965 İ.P.'da alanın anlaşılabilirliği, okunabilirlik ve sinerji analizleri sonucunda elde edilen korelasyon değeri (R^2) üzerinden değerlendirilecektir. 1965 İ.P. okunabilirlik ve sinerji analizi sonucunda korelasyon değerini gösteren serpmme diyağram biçimindeki grafik ve analiz sonuçları tablo şeklinde gösterilmiştir (Tablo 12).

Tablo 12: 1965 İ.P. H-H okunabilirlik ve sinerji analizi haritası ve analiz sonuçları

1965 İ.P. Okunabilirlik Analizi		1965 İ.P. Sinerji Analizi	
Korelasyon Grafiği	Analizi sonuçları	Korelasyon Grafiği	Analiz sonuçları
	Yapılan analize göre 1965 İ.P. okunabilirlik analizi korelasyon değeri (R^2) 0.60.43 çıkmıştır. Elde edilen korelasyon değeri Hillier (1984) belirlediği 0.45 değerinin üzerindedir.		Yapılan analize göre 1965 İ.P. sinerji analizi korelasyon değeri (R^2) 0.8845 çıkmıştır. Elde edilen korelasyon değeri belirmen eşik değerinin üzerinde çıkmıştır.

Okunabilirlik analizi korelasyon değerine göre yerleşimin gözlemlenebilir yerel bağlantılardan sistemin genelini okunabilirliğinin iyi olduğu söylenebilir. Sinerji analizi korelasyon değerinin eşik değerin üstünde olduğu için yerel ve küresel düzeyde mekânsal ilişkisinin çok iyi olduğunu ve güçlü bir mekânsal etkileşimin varlığını söylemek mümkündür. Yerleşim alanına gelen ziyaretçilerin yerel düzeyde deneyimlediği mekânsal tecrübeden sistemin genelini çok iyi yorumlayabilecek bir öngöreye sahip olacağını gösterir. Okunabilirlik ve sinerji analizlerinin eşik değerlerin üzerinde çıkması bilişsel olarak çalışma alanının mekansal yapısının anlaşılabilir olduğunu göstermektedir.

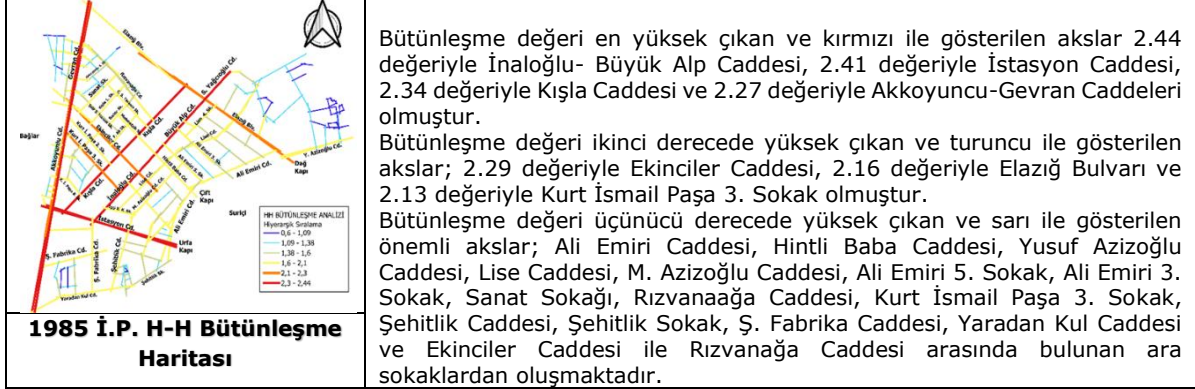
1985 Yılı İmar Planı Analizleri

Yenişehir'de 1985 yılında alanla ilgili yeni bir imar planı hazırlanmıştır. Bu plan 1994 yılında revize edilmiş olup günümüzde parsel bazlı müdahaleler ile değişimi ve dönüşümü devam etmektedir. Plan üzerinde H-H bütünleşme, bağlanabilirlik, anlaşılabilirlik (okunabilirlik ve sinerji) analizleri gerçekleştirilmiştir.

1985 Yılı İmar Planı H-H Bütünleşme Analizi

1985 İ.P. H-H bütünleşme analizinde elde edilen tematik harita ve bulgular tablo şeklinde gösterilmiştir. 1937 İ.P. H-H bütünleşme analizinde bütünleşme değerlerinin hiyerarşik sıralaması yapılmıştır (Tablo 13).

Tablo 13: 1985 İ.P. H-H bütünleşme analizi haritası ve analiz sonuçları

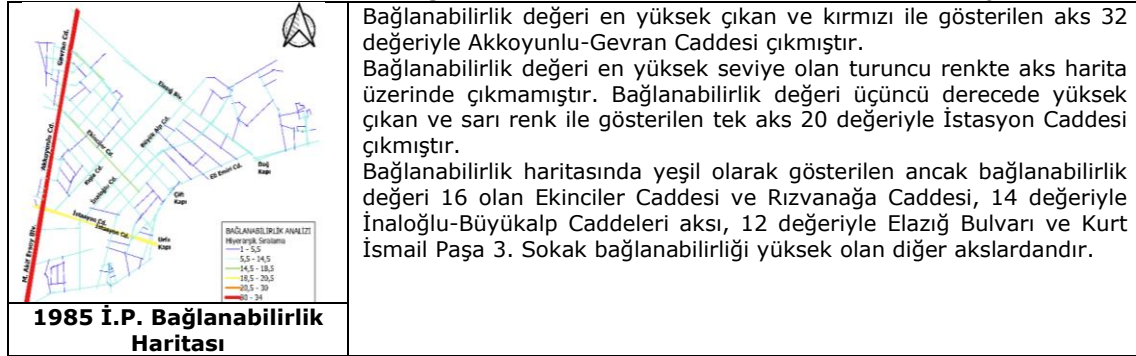
Bütünleşme değeri yüksek olan aksların yoğunlaşmış olduğu alanlar yerleşimin çekirdeğini oluşturmaktadır. Bütünleşme analizleri sonucunda yerleşimin en bütünleşik akslarının bulunduğu Akkoyuncu- Gevran Caddeleri ve Ali Emiri Caddesi ile İstasyon Caddesi ve Elazığ Bulvarı arasında bulunan alan yerleşimin çekirdeğini oluşturmaktadır.

Bütünleşme analizi sonucunda bütünleşme analizi sonuçları düşük çıkan ve mavi ile yeşil renk ile gösterilen akslar genellikle doğu yönünde yoğunlaşmış olup Gevran Caddesi'den çeperlere doğru genişleyen bölgede yoğunlaşmıştır.

1985 Yılı İmar Planı Bağlanabilirlik Analizi

1985 İ.P. bağlanabilirlik analizinde elde edilen tematik harita ve bulgular tablo şeklinde gösterilmiştir (Tablo 14). 1985 İ.P. bağlanabilirlik analizinde bütünleşme değerlerinin hiyerarşik sıralaması yapılmıştır.

Tablo 14: 1985 İ.P. bağlanabilirlik analizi haritası ve analiz sonuçları

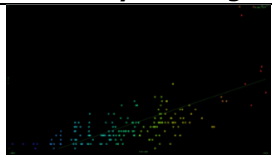
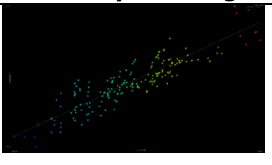
1985 İ.P.'nda bağlanabilirliği yüksek çıkan aksların büyük çoğunluğu aynı zamanda 1965.İ.P. bütünleşme değeri yüksek akslardan oluşması yapılan analizlerin doğruluğunu desteklemesi bakımından önemlidir. İki analiz türünde de güçlü çıkan aksların ticaret, hizmet gibi alanların bulunduğu bölgelerde bulunması erişilebilirlik potansiyelinin yüksek olduğunu gösterir.

1985 Yılı İmar Planı Anlaşılabilirlik (okunabilirlik ve sinerji) Analizleri

1985 İ.P.'da alanın anlaşılabilirliği; okunabilirlik ve sinerji analizleri sonucunda elde edilen korelasyon değeri (R^2) üzerinden değerlendirilecektir. 1985 İ.P. okunabilirlik ve sinerji

analizi sonucunda korelasyon değerini gösteren serpm diyağram biçimindendeki grafik ve analiz sonuçları tablo şeklinde gösterilmiştir (Tablo 15).

Tablo 15: 1985 İ.P. okunabilirlik ve sinerji analizi haritası ve analiz sonuçları

1985 İ.P. Okunabilirlik Analizi		1985 İ.P. Sinerji Analizi	
Korelasyon Grafiği	Analizi sonuçları	Korelasyon Grafiği	Analizi sonuçları
	1985 İ.P. okunabilirlik analizi korelasyon değeri (R^2) 0.48.50 çıkmıştır. Elde edilen korelasyon değeri belirmen eşik değerin üzerinde çıkmıştır.		1985 İ.P. sinerji analizi sonucunda korelasyon değeri (R^2) 0.8269 olarak elde edilmiştir. Elde edilen korelasyon değeri belirmen eşik değerin üzerinde çıkmıştır.

Okunabilirlik analizi korelasyon değerine göre yerleşimin gözlemlenebilir yerel bağlantılardan sistemin genelini okunabilirliğinin iyi olduğu söylenebilir. Sinerji analizi korelasyon değerinin eşik değerin üstünde olduğu için yerel ve küresel düzeyde mekânsal ilişkisinin çok iyi olduğunu ve güçlü bir mekânsal etkileşimin varlığını söylemek mümkündür. Yerleşim alanına gelen ziyaretçilerin yerel düzeyde deneyimlediği mekânsal tecrübeden sistemin genelini çok iyi yorumlayabilecek bir öngöreye sahip olacağını gösterir. Okunabilirlik ve sinerji analizlerinin eşik değerlerin üzerinde çıkması bilişsel olarak çalışma alanının mekansal yapısının anlaşılabilir olduğunu göstermektedir.

Örneklem Alanın İmar Planları Space Syntax Analizleri Sonuçlarının Karşılaştırılması

Örneklem alan olarak belirlenen Yenişehir bölgesinin 1937, 1965 ve 1985 imar planları üzerinden yapılan H-H bütünleşme, bağlanabilirlik analizleri ile okunabilirlik ve sinerji analizleri karşılaştırılmıştır.

Bütünleşme Analizleri Karşılaştırılması

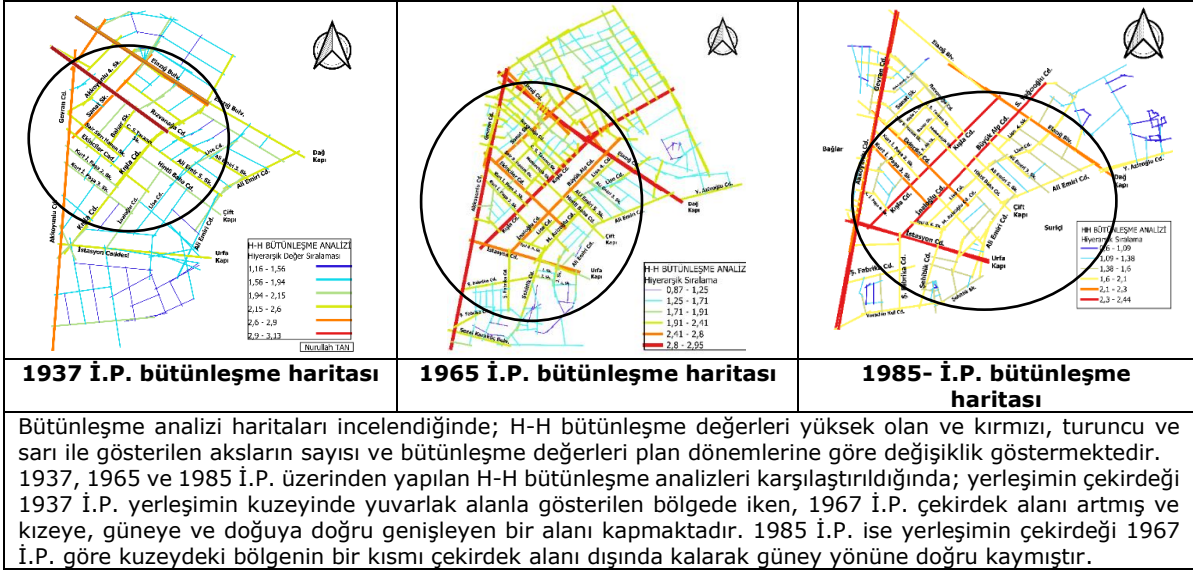
İmar planları üzerinden yapılan bütünleşme analizlerine göre ortalama en yüksek bütünleşme değeri 1937 İ. P. ait iken onu sırasıyla 1965 ve 1985 İ.P. takip etmektedir (Tablo 16). Yıllara göre örneklem alanın bütünleşme değeri düşmüştür.

Tablo 16: İmar planlarına göre H-H bütünleşme analizi değerleri

İMAR PLANLARI	H-H BÜTÜNLEŞME		
	Min	Ortalama	Mak.
1937	1.14	1.89	3.07
1965	0.87	1.77	2.95
1985	0.59	1.48	2.44

Aks yapısı ve özelliklerinin değişimine bağlı olarak çalışma alanının ortalama bütünleşme değeri imar planlarına göre kronolojik olarak düşüş göstermiştir. İmar planlarının H-H bütünleşme analizine ilişkin haritalar ile aksların almış olduğu sayısal değerler tablolaştırılmış ve H-H bütünleşme haritalarında almış olduğu renklere göre gösterimi yapılmıştır (Tablo 17).

Tablo 17: İmar planlarının H-H bütünleşme analizi haritaları ve aksların imar planlarına göre almış olduğu değerlerin değişimi

Morfolojik olarak bütünleşme değeri yüksek çıkan uzun aks sayısının artış göstermesi erişilebilirliği yüksek aks sayısının da artmış olduğunu gösterir. İmar planlarına göre aksların almış olduğu değerlerdeki değişim tablo halinde gösterilmiştir (Tablo 18).

Tablo 18: İmar Planlarına Göre Aksların H-H Bütünleşme Değer Değişiminin Değerlendirilmesi

Aks İsimleri	H-H Bütünleşme Değerleri			Analiz Sonuçlarının Değerlendirilmesi
	1937	1965	1985	
Elazığ Blv. (Kışla Cd-Gevrn Cd.)	2.27	2.94	2.05	1937 İ.P. H-H bütünleşme analizi sonucunda sistemin bütünleşme değeri ikinci derecede yüksek çıkmış, 1965 İ.P. H-H bütünleşme analizi sonucunda bütünleşme değeri artmış ve sistemin en bütünleşik aksı olarak kırmızı renk ile gösterilmiştir. 1985 İ.P. H-H bütünleşme değeri, 1965 İ.P. ait H-H bütünleşme analizine sonucunda azalarak sistemin üçüncü derecede bütünleşik akslardan biri olmuştur.
Elazığ Blv. (Kışla Caddesi-Dağ Kapı arası)	2.00	2.94	2.15	Elazığ Bulvarı (Kışla Caddesi-Gevrn Cd. arası) Elazığ Bulvarı'nın (Kışla Caddesi-Dağ Kapı arası) 1965 İ.P. H-H bütünleşme değeri 1937 İ.P. H-H bütünleşme değerine göre önemli oranda artış göstererek sistemin en güçlü aksı olmuştur. 1985 İ.P. H-H bütünleşme değeri 1965 İ.P. bütünleşme değerine göre azalarak sistemin ikinci derecede güçlü olan akslarından biri olarak çıkmıştır.
Rızvanağa Caddesi	3.06	1.99	1.64	1937 İ.P. H-H bütünleşme analizinde sistemin en bütünleşik aksı çıkan Rızvanağa Caddesi'nin 1965 ve 1985 İ.P. H-H bütünleşme analiz sonuçlarına göre aldığı değer düşüş göstermiş ve 1937 İ.P. sistemin en bütünleşik aksı olma özelliği kaybetmiştir.
Sanat Sokağı	2.38	2.63	1.72	Ofis semtinde bulunan Kışla 1. Sokak 1937 İ.P. H-H bütünleşme değeri yerleşimin en düşük akslarından bir iken, 1965 İ.P.'nde H-H bütünleşme değeri yükselmiş ve sistemin bütünleşme değeri en yüksek üçüncü seviyedeki akslarından biri olmuştur. 1985 İ.P. H-H bütünleşme değeri düşmesine rağmen sistemin en bütünleşik üçüncü seviyedeki akslarından bir olma özelliğini korumuştur.
Ekinciler Caddesi	2.50	2.73	2.29	Ekinciler Caddesi'nin 1965 İ.P. H-H bütünleşme değeri 1937 İ.P. H-H bütünleşme değerine göre artmış ve sistemin bütünleşme değeri ikinci derecede yüksek çıkan akslarından biri olmuştur. 1985 İ.P. H-H bütünleşme değeri ise, 1965 İ.P. H-H bütünleşme değerine göre düşmesine rağmen sistemin bütünleşme değeri ikinci derecede yüksek akslarından biri olma durumunu korumuştur.
İstasyon Caddesi	2.37	2.72	2.41	İstasyon Caddesi 1937 İ.P. H-H bütünleşme analizi sonucunda sistemin bütünleşme değeri üçüncü derecede yüksek çıkan akslarından biri iken, 1965 İ.P. H-H bütünleşme değeri artmış ve sistemin bütünleşme değeri ikinci derecede yüksek çıkan akslarından biri olmuştur. 1985 İ.P. H-H bütünleşme değeri ise 1965 İ.P. bütünleşme analizi sonucuna göre düşmesine rağmen sistemin bütünleşme değeri en yüksek akslarından biri olarak çıkmıştır. Bu durum İstasyon Caddesi'nin erişilebilirlik potansiyelinin artmış olduğunu gösterir.

Tablo 18'in devamı: İmar Planlarına Göre Aksların H-H Bütünleşme Değer Değişiminin Değerlendirilmesi

Aks İsimleri	H-H Bütünleşme Değerleri			Analiz Sonuçlarının Değerlendirilmesi
	1937	1965	1985	
Ali Emiri 3. Sk.	2.59	1.87	1.45	Ali Emiri 3. Sokağ'ın 1937 İ.P. H-H bütünleşme değeri sistemin bütünleşme değeri en yüksek üçüncü seviyedeki akslarından biri iken, 1965 İ.P. H-H bütünleşme değeri azalarak sistemin bütünleşme değeri düşük akslarından biri olarak elde edilmiştir. 1985 İ.P. H-H bütünleşme değeri ise 1965 İ.P. H-H bütünleşme değerine göre düşmesine rağmen sistemin bütünleşme değeri en yüksek üçüncü seviyedeki akslarından biri olarak çıkmıştır.
Ali Emniri 5. Sk.	2.42	1.92	1.76	Ali Emiri 5. Sokağ'ın 1937 İ.P. H-H bütünleşme değeri sistemin bütünleşme değeri en yüksek üçüncü seviyedeki akslarından biri iken, 1965 İ.P. ve 1985 İ.P. H-H bütünleşme değerleri azalma eğilimi göstermiştir. İmar Planlarına göre H-H bütünleşme değeri düşen bu aksın sistemin bütünleşme değeri en yüksek üçüncü seviyedeki akslardan biri olma durumunu koruduğu görülmektedir.
Hintli Baba Cd	2.28	2.22	1.93	Hintli Baba Caddesi'nin 1937 İ.P. H-H bütünleşme değeri, 1965 İ.P.'nda düşmesine rağmen, sistemin H-H bütünleşme değeri üçüncü seviyedeki yüksek akslarından biri olmuştur. Bu caddenin 1985 İ.P. H-H bütünleşme değeri ise 1965 İ.P. H-H bütünleşme değerine göre azalmıştır. Ancak sistemin bütünleşme değeri üçüncü seviyedeki yüksek akslarından biri olarak önemini korumuştur. Bu aksın 1965 İ.P. H-H bütünleşme durumunun iyiye doğru evrilmesinde Hintli Baba Caddesi'nin 1937 yılında Kışla Caddesi ile son bulan kısmının 1965 İ.P. yeni açılan Mehmetçik Sokak ile bağlantısının sağlanarak erişilebilirliğinin güçlendirilmesi gösterilebilir. Suriçininin önemli ticaret akslarından biri olan İnönü Caddesi, Çift Kapı ile Hintli Baba Caddesi'ne bağlanmaktadır. Dolayısıyla Hintli Baba Caddesi Yenişehir bölgesinin suriçine bağlandığı önemli bir aks özelliğine sahiptir. Ancak aksın sahip olduğu erişilebilirliğe ilişkin potansiyeller göz ardı edilmiştir. Çift kapıdan gelen bu aks doğru planlamayla Gevran Caddesine devam eden ve erişilebilirliği sağlayan bir aksa dönüşebilirdi.
Akkoyunlu ile Gevran Caddesi	2.78	2.83	2.66	Akkoyunlu ile Gevran Caddelerinin 1937 İ.P. H-H bütünleşme değeri sistemin bütünleşme değeri en yüksek ikinci seviyedeki akslarında biri iken, 1965 İ.P. H-H bütünleşme değeri artarak sistemin bütünleşme değeri en yüksek akslarından biri olmuştur. 1985 İ.P. H-H bütünleşme değeri ise, 1965 İ.P. H-H bütünleşme değerine göre düşmesine rağmen sistemin bütünleşme değeri en yüksek aksı olarak önemini korumuştur.
Kışla Cd	2.66	2.95	2.33	Kışla Caddesi'nin 1937 İ.P. H-H bütünleşme değeri, sistemin bütünleşme değeri en yüksek üçüncü seviyesindeki akslarında biri olarak çıkmış iken, 1965. İ.P. H-H bütünleşme değeri artarak sistemin en bütünleşik aksı olmuştur. 1985 İ.P. H-H bütünleşme analizi sonucunda ise bütünleşme değeri 1965 İ.P. H-H bütünleşme değerine göre düşmesine sistemin bütünleşme değeri en yüksek akslarından biri olarak önemini korumuştur. Ancak bu aksın sahip olduğu erişilebilirlik potansiyeline rağmen aksın çevresinde konumlanmış ve geniş zonlara ayrılmış kamu yapılarının yer tutması, bu alanların yerleşimin bütünleşikliğini engellemesi sonucu ile bu caddelerin kullanımını azaltmıştır.
İnaloğlu ile Büyükalp Caddesi	2.15	2.65	2.44	İnaloğlu Caddesi- Büyükalp Caddesi aksının 1937 İ.P. H-H bütünleşme değeri sistemin bütünleşme değeri düşük akslarından biri iken 1965 İ.P. H-H bütünleşme değeri artmış ve sistemin bütünleşme değeri yüksek çıkan ikinci seviyedeki akslarından biri olmuştur. 1985 İ.P. H-H bütünleşme değeri ise 1965 İ.P. H-H bütünleşme değerine göre düşmesine rağmen sistemin bütünleşme değeri en yüksek akslarından biri olarak çıkmıştır.
Lise Cd. (İşçi Bulma Kurumu- Ali Emiri 5. Sk.)	1.86	2.03	1.84	Lise Caddesi'nin 1937 İ.P. H-H bütünleşme değeri sistemin bütünleşme değeri düşük çıkan akslarından biri iken 1965 İ.P. H-H bütünleşme değeri artmış ve sistemin bütünleşme değeri en yüksek üçüncü seviyedeki akslarından biri olarak elde edilmiştir. 1985 İ.P. H-H bütünleşme değeri ise 1965 İ.P. H-H bütünleşme değerine göre azalmış olsa da sistemin bütünleşme değeri en yüksek üçüncü seviyedeki akslarından biri olarak önemini korumuştur.
Ali Emiri Cd. (Elazığ Blv- Hintli Baba Arası)	2.21	2.12	1.82	Ali Emiri Cd. (Elazığ Bulvarı-Hintli Baba Arası) 1937 İ.P. H-H bütünleşme değeri sistemin bütünleşme değeri yüksek çıkan üçüncü seviyedeki akslardan bir olmuştur. 1965 İ.P. ve 1985 İ.P. H-H bütünleşme değeri düşme eğiliminde olmasına rağmen sistemin bütünleşme değeri en yüksek üçüncü seviyedeki akslarından biri olarak önemini korumuştur. Bu caddenin sur duvarları ile paralel olarak şekillenmesi, suriçi ile sınırlı bağlantısının bulunması ve bu cadde ile sur duvarları arasında yerleşimin bulunmaması bu caddenin H-H bütünleşme değerinin çok yüksek seviyelerde çıkmasını engellemiştir.
Kurt İsmail Paşa 3. Sk.	2.04	2.41	2.13	Ofis Bölgesinde bulunan Kurt İsmail Paşa 3. Sokağ'ın 1937 İ.P. H-H bütünleşme değeri sistemin bütünleşme değeri düşük akslarından biri olarak çıkmıştır. 1965 İ.P. H-H bütünleşme değeri artmış ve sistemin bütünleşme değeri en yüksek üçüncü seviyedeki akslarından biri olmuştur. 1985 İ. P H-H bütünleşme analizi sonucuna göre bütünleşme değeri düşmesine rağmen sistemin bütünleşme değeri en yüksek ikinci seviyedeki aksı olarak bütünleşme seviyesi artmıştır.
Kışla 1. Sk	1.98	2.40	1.71	1937 İ.P. Kışla 1. Sokak Rızvanağa Caddesi'nde sonlanmaktadır. Bu sokak 1965 İ.P.'nda Elazığ Bulvarı'na doğru uzatılmıştır. Ancak 1965 İ.P. Rızvanağa Caddesi ile Elazığ Bulvarı arasında kalan bölgenin yerleşim alanı olarak belirlenmesine rağmen bu kararda değişikliğe gidilerek bu alan askeri lojmanlar olarak kullanılmıştır. 1965.İ.P.'nda Kışla 1. Sokağ'ın Rızvanağa Caddesi ile Elazığ Bulvarı arasındaki kısım uygulanmamış ve 1985 İ.P. da da uygulanmadığı hali gösterilmektedir. Bu durum bu sokak akslarının bütünleşme değerinin değişimini etkilemiştir. Dolayısıyla bölgeye yapılan askeri lojman alanları bu aksın erişilebilirliğini engellemiş ve Ekinciler Caddesi ile Elazığ Bulvarı arasındaki erişilebilir aksların sürdürülebilirliği kesintiye uğratılmıştır.

M. Azizoğlu Caddesi, Y. Azizoğlu Caddesi, Mehmetçik Sokak, Kurt İsmail Paşa 2. Sokak, Cahit Sıtkı Tarancı Sokak, Bahar Sokak en son yapılan 1985 İ.P göre sistemin bütünleşme

değeri üçüncü seviyede yüksek çıkan akslarından olup imar planları dönemlerine göre bütünleşme değerleri değişkenlik göstermiştir.

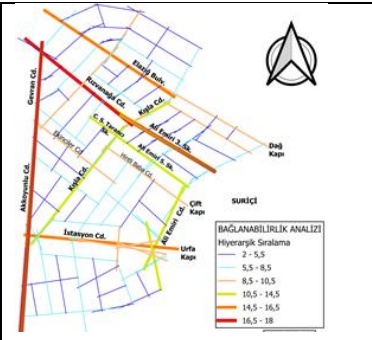

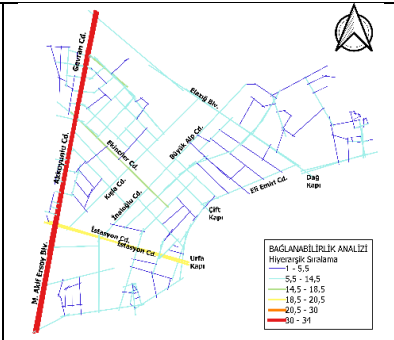
Rızvanağa Caddesi, Elazığ Caddesi, Sanat Sokağı, Kışla 1. Caddesi ve yerleşimin kuzey bölgesindeki akslarda yaşanan önemli değer değişikliklerin yerleşim ile ilgili alınan kararlar etkisinin sonucunda ortaya çıkmıştır. 1965 İ.P. çalışma alanının kuzey bölgesinde yerleşim alanı olarak gösterilen alan, 1985 İ.P.'nda askeri bölgeye ve askeri lojmanlara tahsis edilmiştir. Bunun sonucunda bu alan soyutlanmış ve bu akslara bağlanan aks sayısının azalmasına, sürdürülebilirliğinin kesintiye uğramasına yol açmıştır. Aksların H-H bütünleşme değeri 1965 İ.P.'nda yükselmiş, 1985 İ.P.'nda düşmüştür. Bölgeye yapılan askeri lojman alanları bu aksların erişilebilirliğini engellemiş ve Ekinciler Caddesi ile Elazığ Bulvarı arasındaki erişilebilir aksın sürdürülebilirliği kesintiye uğratılmıştır.

1937 İ.P. Ali Emiri 3. Ve 5. Sokakları Kışla Caddesi'nin batısında bulunan ve Kışla Caddesi'ni dik kesen Rızvanağa ve Cahit Sıtkı Tarancı Sokak ile birleşik iken 1965 İ.P bu akslar Karayolları Genel Müdürlüğü'nün bulunduğu alan ile kesintiye uğramıştır. Bu durumun sonucunda bu aksların H-H bütünleşme değerleri önemli oranda düşüş göstermiştir. Yapılan müdahale bu aksların erişilebilirliğinin kesintiye uğraması ile sonuçlanmıştır. Bu aksların sahip olduğu erişilebilirliğe ilişkin potansiyeller göz önüne alınmadan yer seçimi kararlarının alındığı görülmektedir. Tek kapıdan gelen Ali Emiri 3. Sokak doğru planlamayla Gevran Caddesi'ne kadar devam eden bir aksa dönüşmesi erişilebilirliğin sağlanması açısından önemli bulunmaktadır.

Bağlanabilirlik Analizi Karşılaştırılması

İmar planlarına göre bağlanabilirlik analizi sonucunda çalışma alanı içerisindeki akslara ait elde edilen bağlanabilirlik haritaları tablolaştırılarak karşılaştırılmıştır (Tablo 19).

Tablo 19: İ.P.'nın bağlanabilirlik haritaları ve aksların İ.P.'na göre almış olduğu değerlerin değişimi

 <p>1937 İ.P. Bağlanabilirlik Haritası</p>	 <p>1965 İ.P. Bağlanabilirlik Haritası</p>	 <p>1985 İ.P. Bağlanabilirlik Haritası</p>
<p>Bağlanabilirlik analizi haritaları incelendiğinde; bağlanabilirlik değerleri yüksek olan ve kırmızı, turuncu ve sarı ile gösterilen aksların sayısı ve bağlanabilirlik değerleri plan dönemlerine göre değişiklik göstermektedir.</p> <p>1937 İ.P. bağlanabilirlik değeri yüksek çıkan akslar yerleşimin kuzey batısından geçen Akkoyunlu-Gevran Caddesi, Rızvanağa Caddesi, Elazığ Bulvarı, İstasyon Caddesi, yerleşimin ortasında bulunan Kışla Caddesi, Ali Emiri 3. Sokak ve yerleşimin güneydoğu yönünde surlara paralel olan Ali Emiri Caddesi olmuştur. 1965 İ.P. bağlanabilirlik değeri yüksek çıkan akslar; Akkoyunlu Caddesi-Gevran Caddesi, Sanat Sokağı Elazığ Bulvarı, kuzeydoğu yönünde çepere paralel aks ve güneyde Şehitlik Caddesi çıkmıştır. 1985 bağlanabilirlik değeri yüksek çıkan akslar ise Akkoyunlu Caddesi-Gevran Caddesi ile İstasyon Caddesi çıkmıştır.</p> <p>1965 İ.P. bağlanabilirlik analizinde bağlanabilirliği yüksek çıkan aksların imar planlarında değişiklik göstermesinde çalışma alanı ile ilgili alınan yerleşim kararları ve imar planlarının etkisinin olduğu görülmektedir. Çalışma alanının orta bölgesine yeni alan yer tutan kamu yapılarının gelmesi ile Rızvanağa Caddesi ile Ali Emiri Sokağı'nın bağlantısı ile Ali Emiri 5. Sokak ile C. Sıtkı Tarancı Sokağı'nın bağlantısı kesilmiş ve bu aksların bağlanabilirlik değeri önemli oranda düşmüştür. 1965 İ.P.'nda çalışma alanının kuzey bölgesine yeni yerleşim alanına bağlı olarak aks sayısının artması Kışla Caddesi'nin, Elazığ Bulvarı'nın Sanat Sokağı'nın ve Kışla 1. Sokağı'nın bağlantı değerlerini yükseltmiştir. 1965 İ.P. bağlanabilirlik değeri sistemin bağlanabilirliği yüksek olma aksı özelliğini korumuştur.</p> <p>1985 İ.P. bağlanabilirlik analizinde ise; yerleşimin kuzey bölgesinin askeri bölge ve askeri lojmanlara ayrılmasının etkileri aksların bağlanabilirlik değerlerine yansımıştır. Yerleşimin kuzey bölgesinde aks</p>		

sayısının azalmasına bağlı olarak özellikle Elazığ Bulvarı, Kışla Caddesi, Sanat Sokağı ve Kışla 1. Sokağı'nın bağlanabilirlik değerleri düşmüş ve sistemin bağlanabilirliği yüksek aks olma özelliklerini kaybetmişlerdir. İstasyon Caddesi ile Ekinciler Caddesi'ni bağlantısı artmış İstasyon Caddesi sistemin bağlanabilirliği yüksek akslarından biri olmuştur. Akkoyunlu Caddesi- Gevran Caddesi sistemin bağlanabilirliği en yüksek aks olma özelliğini korumuştur.

İmar planlarındaki değişikliğe bağlı olarak bağlanabilirlik analizleri sonucunda bağlanabilirlik değerleri önemli değişen aksların imar planlarına göre almış olduğu değerler tablolaştırılmış ve karşılaştırılmıştır. Bu aksların bağlanabilirlik değerleri, bağlanabilirlik haritalarında almış olduğu renkle aynı olacak şekilde tablolaştırılmıştır (Tablo 20).

Tablo 20: İmar Planlarına Göre Aksların Bağlanabilirlik Analiz Değerleri Değişimi ve Karşılaştırılması

Aks İsimleri	Bağlanabilirlik Değerleri			Analiz Sonuçlarının Değerlendirilmesi
	1937	1965	1985	
Elazığ Bulvarı (Kışla-Gevran Cd.)	16	20	6	Elazığ Bulvarı'nın her iki bölümü 1965 İ.P. bağlanabilirlik değeri, 1937 İ.P. bağlanabilirlik değerine göre artmıştır. 1985 İ.P. bağlanabilirlik analizi sonucunda bağlanabilirlik değeri önemli oranda azalmıştır.
Elazığ Blv. (Kışla Cd.- Dağkapı)	10	24	13	
Rızvanağa Caddesi	18	14	16	Rızvanağa Caddesi'nin 1937 İ.P. bağlanabilirlik analizi sonucuna göre sistemin bağlanabilirliği en yüksek aks olma özelliğine sahiptir. 1965 İ.P. bağlanabilirlik değeri azalmış ve 1937 İ.P. bağlanabilirlik analizine göre sistemin bağlanabilirliği en yüksek aks olma özelliğini kaybetmiştir. 1985 İ.P. bağlanabilirlik değeri ise artmış ancak sistemin bütünselliği yüksek akslarından biri olamamıştır.
Sanat Sokağı	9	26	10	Sanat Sokağı'nın 1965 İ.P. bağlanabilirlik değeri, 1937 İ.P. bağlanabilirlik değerine göre artmış ve sistemin bağlanabilirliği en yüksek ikinci seviyedeki akslarından biri olmuştur. 1985 İ.P. bağlanabilirlik analizi sonucunda ise bağlanabilirlik değeri önemli oranda azalmıştır.
Ekinciler Caddesi	9	13	16	Ekinciler Caddesi 1937 İ.P. bağlanabilirlik değerine göre en yüksek üçüncü seviyedeki akslarından biri olmuştur. Ancak 1967 İ.P. ve 1985 İ.P. bağlanabilirlik değeri artmasına rağmen sistemin bağlanabilirliği yüksek akslarından bir olma özelliğini kaybetmiştir.
İstasyon Caddesi	16	13	20	İstasyon Caddesi'nin 1937 İ.P. bağlanabilirlik analizi sonucuna sistemin bağlanabilirliği en yüksek seviyedeki ikinci seviyedeki akslarından biri olmuştur. 1965 İ.P. bağlanabilirlik değeri azalmış ve sistemin bağlanabilirliği yüksek aks olma özelliğini kaybetmiştir. 1985 İ.P. bağlanabilirlik değeri artmış ve sistemin bağlanabilirliği yüksek ikinci aks olmuştur.
Ali Emiri 3. Sk.	15	8	5	Ali Emiri 3. Sokak 1937 İ.P. bağlanabilirlik değerine göre sistemin bağlanabilirliği en yüksek ikinci aks olmuştur. 1965 İ.P. bağlanabilirlik değeri azalmış ve sistemin bağlanabilirliği yükseklik aks özelliğini kaybetmiştir. 1985 İ.P. bağlanabilirlik değeri ise azalmıştır.
Ali Emiri 5. Sk.	14	7	7	Ali Emiri 5. Sokağı'nın 1937 İ.P. bağlanabilirlik değerine göre sistemin bağlanabilirliği en yüksek üçüncü seviyedeki akslarından biri olmuştur. 1965 İ.P. bağlanabilirlik değeri azalmış ve sistemin bağlanabilirliği yükseklik aks olma özelliğini kaybetmiştir. 1985 İ.P. bağlanabilirlik analizinde ise bağlanabilirlik değeri değişmemiştir.
Hintli Baba Cd	10	12	10	Hibntli Baba Caddesi'nin bağlanabilirlik değerinde çok fazla değişiklik yaşanmamıştır.
Akkoyunlu ile Gevran Caddesi	15	30	34	Akkoyunlu-Gevran Caddesi İstasyon Caddesi ile Elazığ Bulvarını birleştiren düz, geniş ve yaklaşık kırksız bir aks özelliğine sahiptir. Bu aks 1937 İ.P. bağlanabilirlik analizi sonucuna göre sistemin bağlanabilirliği en yüksek ikinci seviyedeki akslarından biri olmuştur. 1965 İ.P. bağlanabilirlik analizi değeri artmış ve sistemin bağlanabilirliği en yüksek aks olmuştur. 1985 İ.P. bağlanabilirlik değeri artmış ve sistemin bağlanabilirliği en yüksek aks olma özelliğini korumuştur. Bu durumun oluşmasında bu aksın yapısı ve özelliği ile aksın çevresinde yerleşimin artması bağlı olarak oluşan yeni aksların bu aksa bağlanması gösterilebilir.
Kışla Caddesi	14	24	11	Kışla Caddesi'nin 1965 İ.P. bağlanabilirlik değeri, 1937 İ.P. bağlanabilirlik değerine göre artmış ve sistemin bağlanabilirliği en yüksek akslarından biri olmuştur. 1985 İ.P. bağlanabilirlik analizi sonucunda ise bağlanabilirlik değeri önemli oranda azalmış ve sistemin en bütünsellik akslarından bir olma özelliğini kaybetmiştir.
İnaloğlu ile Büyükalp Caddesi	8	16	14	1965 İ.P.'ni bağlanabilirlik değeri 1937 İ.P. bağlanabilirlik değerine göre artmasına rağmen sistemin bağlanabilirliği düşük akslarından biri olmuştur. 1985 İ.P. bağlanabilirlik değerinde çok fazla bir değişiklik olmamıştır.
Ali Emiri Caddesi (Elazığ Blv- Hintli Baba Cd. Arası)	14	7	7	1937 İ.P. bağlanabilirlik analizine göre sistemin bağlanabilirliği yüksek üçüncü seviyedeki aksı iken 1965 İ.P. bağlanabilirlik analizine göre değeri düşmüş ve sistemin bağlanabilirliği düşük akslarından biri olmuştur. 1985 İ.P. bağlanabilirlik analizine göre sonucu değişmemiştir. Bu durumun oluşmasında 1937 İ.P. Urfa Kapı çevresindeki düzenlemenin 1965 İ.P.'nda değişmesine bağlı olarak oluşturduğu gözlemlenmiştir.
Kışla 1. Sokak	4	17	9	Kışla 1. Sokağı'nın 1965 İ.P. bağlanabilirlik değeri, 1937 İ.P. bağlanabilirlik değerine göre artmış ve sistemin bağlanabilirliği en yüksek üçüncü seviyedeki akslarından biri olmuştur. 1985 İ.P. bağlanabilirlik analizi sonucunda ise bağlanabilirlik değeri önemli oranda azalmış ve sistemin yalıtılmış akslarından biri olmuştur.

Elazığ Bulvarı, Kışla Caddesi ve Sanat Sokağı'nın 1965 İ.P. bağlanabilirlik analizi sonucuna göre bağlı aks sayısı 1937 İ.P. göre önemli oranda artış göstermesine rağmen 1985 İ.P. bağlanabilirlik analizinde önemli oranda düşmüştür. Yerleşimin kuzeyinde bulunan bölgenin 1965 İ.P.'nda yerleşim alanı olarak planlanması bu bölgede aks sayısının artmasına neden olmuştur. Daha sonra bu bölge askeri alan olarak tahsis edilmiştir. Bu duruma bağlı olarak 1965 İ.P. gösterilen çalışma alanının kuzeyindeki yerleşim bölgesi 1985 İ.P.'nda askeri alan olarak gösterilmiştir. Bu değişiklikler Elazığ Bulvarı, Kışla Caddesi ve Sanat Sokağı'nın bağlanabilirlik değerlerini değiştiren parametre olmuştur.

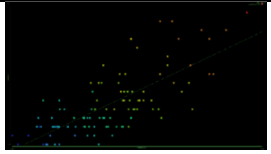
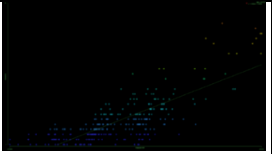
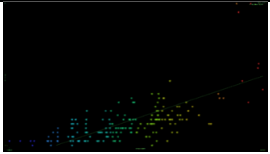
Ali Emiri 3. ve 5. Sokaklardaki bağlanabilirlik değerleri 1950 yılında Karayolları 9. Bölge Müdürlüğü'nün kurulmasına bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Bu akslar 1937 İ.P.'nda Kışla ve Büyükalp Caddelerini dik keserek Ofis semtindeki önemli akslar ile bağlanmaktayken müdürlüğün kurulduğu alan bu aksları Büyükalp Caddesi ile sınırlamıştır. Bu durum bu sokaklara bağlanan aksların sayısının azalmasına ve bu sokakların erişilebilirliğinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla 1937 İ.P. sistemin bağlanabilirliği güçlü aksları olma özelliklerini kaybetmişlerdir.

Okunabilirlik Analizi Karşılaştırılması

Bir kentsel sistemin sentatik okunabilirliği sistemin bağlanabilirlik ve küresel bütünleşme değerleri arasındaki korelasyonun derecesi olarak elde edilir (Topçu & Kubat, 2007). Korelasyonun güçlü çıkması, gözlemlenebilir yerel bağlantılardan küresel sistemin okunabilmesinin de kolay olması anlamına gelir (Hillier, Hanson, Peponis, Hudson, & Burdett, 1983). Okunabilirlik değeri ne kadar düşük ise yerel bağlantılardan sistemin bütününün okunabilmesinin zor olduğu sonucu çıkmaktadır (Asami, Kubat, & İstek, 2001). Hillier ve Hanson (1984), 0.45 ve üzeri değeri yerleşimin okunabilir olması için sahip olunması gereken bir değer olup 0.2 ve altı değerlerin yerleşimin okunabilirliğinin düşük olduğunu ifade etmektedir.

Diyarbakır İmar planları üzerinden yapılan okunabilirlik analizi sonucunda elde edilen değerler ve korelasyon grafikleri tablolastırılmıştır (Tablo 22). Analiz sonuçlarından elde edilen okunabilirlik analiz değerleri bütün imar planlarında Hillier ve Hanson (1984) belirttiği eşik değer üzerinde çıkmıştır. Buna göre çalışma alanının bütün imar planlarında okunabilirliğinin iyi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu durumdan çalışma alanı bütün imar planlarında yerel bağlantılardan sistemin genelinin okunabilmesi için güçlü öngürüde bulunma imkânı verdiği sonucu çıkarılabilir. Ayrıca çalışma alanının okunabilirlik değerinin en yüksek olduğu plan 1965 İ.P. iken en düşük değeri ise 1985 İ.P.'nda almıştır. Çalışma alanının en iyi okunabilir olduğu plan 1965 İ.P. onu sırasıyla 1937 İ.P ve 1985 İ.P. takip etmektedir.

Tablo 21: İmar planlarına ait okunabilirlik analizine ilişkin veriler

İmar Plan	1937 İmar Planı	1965 İmar Planı	1985 İmar Planı
Korelasyon Değeri	0.5763	0.6043	0.4850
Korelasyon Grafiği			

Çalışma alanının okunabilirliğinin bütün imar planlarının okunabilirlik analizleri sonucunda Hillier ve Hanson (1984)'ün belirlediği eşik değer üzerinde iyi olmasında yerleşimin sokak ağı yapısı ve özelliklerinin etkisi bulunmaktadır. Çalışma alanının ızgara planlı yapısı, aksların uzun, düz ve kırksız yapıya sahip olması çalışma alanının her plan döneminde okunabilirlik değerinin yüksek çıkmasında etkili olmuştur. Bu durum çalışma alanının geneli üzerinde kullanabileceği olası akslara karar vermede güçlü değerlendirme yapmasını mümkün kılmaktadır.

Bütün plan dönemlerinde çalışma alanının herhangi bir bölgesinde bulunan kullanıcının bilişsel olarak yerleşimin mekânsal yapısı hakkında genel itibariyle öngöründe bulunma ihtimali sevisinin iyi olduğu söylenebilir. Kullanıcının bulunduğu noktadan ulaşmak istediği hedefe varmada kolay hareket edebileceği bilişsel kararlar alabileceğini ifade edilebilir. Çalışma alanının okunabilir yapısı kullanıcıların yerleşim üzerinde daha rahat hareket etmelerine dolayısıyla yerleşimin büyük çoğunluğuna ulaşabilme imkânı sağlamaktadır.

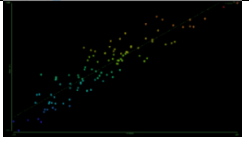
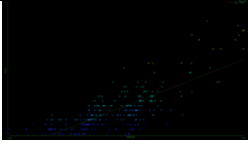
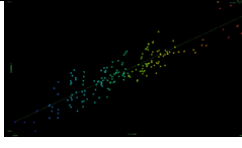
Okunabilirlik değerinin imar planlarına göre değişiklik göstermesinde imar planları üzerinde yapılan yerleşim kararlarına bağlı olarak sokak ağı yapısı ve özelliklerindeki değişikliğin önemli etkisi bulunmaktadır. 1965 İ.P.'nda çalışma alanının kuzey bölgesi yerleşim alanı olarak tasarlanmış ve bu duruma bağlı olarak bazı aksların sürdürülebilirliğinin sağlanarak çalışma alanının uzun, kırksız aks sayısı artmıştır. Bu müdahale ile çalışma alanının okunabilirlik değeri 1937 İ.P.'na göre yükselmiştir. Ancak 1965 İ.P. yerleşme alanı olarak planlanan bölge askeri alana tahsis edilmiş, Gevran Caddesi ile Elazığ Bulvarı arasındaki alanın ise askeri lojmanlar olarak tahsis edilmiştir. Askeriye ye ve askeri lojmanlara tahsis edilen bölgeler çalışma alanının kuzey yönünde gelişmesini sınırlandırmıştır. 1985 İ.P.'nda yapılan okunabilirlik analizleri sonucuna göre yerleşim üzerindeki alan seçimine ilişkin müdahale çalışma alanının okunabilirlik değerinin düşmesine neden olmuştur.

Sinerji Analizi Karşılaştırılması

Sinerji değeri, mekansal konfigürasyon analizinde yerel ve küresel entegrasyon değerleri arasındaki korelasyonu tanımlar ve bireylerin yerel mekan bilgilerini kullanarak küresel mekana ilişkin bilişsel bir anlayış oluşturabilme derecesini yansıtır (Hilliier, 2007).

Diyarbakır'ın İmar planları üzerinden yapılan sinerji analizi sonucunda elde edilen değerler ve korelasyon grafikleri tablolaştırılmıştır (Tablo 23). Analiz sonuçlarından elde edilen sinerji analiz değerleri bütün imar planlarında Lyu ve diğerleri (2023) belirttiği 0.7 değerinin üzerinde çıkmıştır. Buna göre çalışma alanının bütün imar planlarında sinerji değerinin iyi olduğu söylenebilir. Çalışma alanının yerel ve küresel düzeyde mekânsal ilişkisinin iyi düzeyde olduğunu ve ölçekler arasında güçlü bir mekânsal etkileşimin varlığını göstermektedir. Çalışma alanının en iyi okunabilir olduğu plan 1965 İ.P, onu sırasıyla 1937 İ.P ve 1985 İ.P. takip etmektedir (Tablo 23).

Tablo 22: Çalışma alanının imar planlarına ait sinerji analiz değerleri ve grafikleri

İmar Planı	1937 İmar Planı	1965 İmar Planı	1985 İmar Planı
Korelasyon Değeri	0.8256	0.8845	0.8269
Korelasyon Grafiği			

Yerleşim alanını ilk defa kullanan ve alanı bilen insanların ana caddelerin dışındaki sokaklar aracılığıyla sistemin mekânsal düzeni hakkından öngöründe bulunabilme olasılığının çok yüksek olduğu söylenebilir. Örneklem alanının ızgara sistemi ve yol akslarının uzun ve kırksız yapıda olma özelliği yüksek değerde sinerjiye sahip kamusal alanlar olan ticaret, hizmet, yeme-içme, eğlenme, meslek ofisleri vb alanların cazibe merkezi olmasını kolaylaştıran bir aksiyel yapıya sahip olduğunu gösterir. Bu durum alanın büyük çoğunluğunun bütün imar planlarının sinerji analizleri sonuçlarına göre canlı bir merkez olma potansiyelinin yüksek olduğuna ilişkin değerlendirmeyi güçlü kılmaktadır. Yerleşim alanına gelen ziyaretçilerin yerel düzeyde deneyimlediği mekânsal tecrübeden sistemin genelini çok iyi yorumlayabilecek bir öngöreye sahip olacağını gösterir.

Sinerji değerinin imar planlarına göre değişiminde imar planları üzerinde alınan yerleşim alanları seçimi ile ilgili alınan kararların çalışma alanının sokak ağı yapısı ve özellikleri üzerindeki müdahalelerin sonucu olarak şekillenmiştir.

DEğERLENDİRME ve SONUÇ

Bu çalışmada, Diyarbakır Yenişehir bölgesi için yapılan imar planlarına göre alanın değişiminin Space Syntax yöntemi ile analiz yapılarak karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışma alanının imar planları üzerinden morfolojik değişimine bağlı olarak H-H bütünleşme, bağlanabilirlik ve çalışma alanının anlaşabilirliği (okunabilirlik ve sinerji analizleri) açıklanmaya çalışılmıştır.

Analizler ile her plan döneminde H-H bütünleşme değerleri üzerinden çalışma alanının en bütünleşik ve yalıtılmış bölgeleri, yol akslarının bütünleşme hiyerarşisi, çekirdeği yani merkezi ve erişilebilirlik durumu değerlendirilmiş ve elde edilen verilerden çalışma alanının imar planları üzerinden değişimi ortaya konulmuştur. Buna göre;

- H-H bütünleşme analizleri sonucu aksların almış olduğu sayısal değerler farklılaşmış ve sistem içindeki hiyerşik sıralaması değişiklik göstermiştir. Bu durum yerleşimdeki aks yapısının değişimine bağlı olarak ortaya çıkan bir durumdur.
- Çalışma alanın kuzeyinde bulunan ve 1937 İ.P.'nda yapılan analizlerde btnleşiği yüksek olan akslar, çalışma alanının orta bölgesine yapılan 1965 İ.P.'nda gösterilen kamu yapılarının yer seçimi ve kullandıkları geniş alanlar nedeniyle kesintiye uğrayarak bütünleşiklik özelliklerini kaybetmiştir. Ayrıca yerleşimin kuzeyinin askeri lojmanlara ve askeri alana tahsis edilmesi yerleşimin gelişimini bu yönde sınırlamıştır. Bu alanlarda 1937 İ.P. ve 1965 İ.P.'larında gösterilen akslar 1985 İ.P. bu alanların erişime kapatılmasıyla uygulanmamıştır. Bu durum 1937 ve 1965 İ.P.'larında bütünleşikliği yüksek aksların değerlerinin düşmesine ve erişilebilirliklerinin sınırlandırılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla çalışma alanının kuzeyindeki aksların bütünleşme değerlerine bağlı olarak erişilebilirlikleri de düşmüştür. Fonksiyonel alan kullanımında alınan kararlarda çalışma alanının bütünleşmeye bağlı sahip olduğu erişilebilirlik potansiyeli gözardı edilerek yer seçimi yapıldığını göstermektedir.
- Yerleşimin yalıtılmış alanları imar planları sırasına göre azalma eğilimi göstermiştir. 1937 İ.P. çalışma alanının kuzey, güney ve güney doğu yönlerindeki alanlar yalıtılmış iken, 1965 İ.P.'nda yerleşim doğu, kuzey bölgesinin i bölgeleri ve güney yönündeki alanlar yalıtılmıştır. 1965 İ.P.'nda 1937 İ.P. yalıtılmış olan i bölgeler bütünleşik hale gelmiştir. 1985 İ.P. ise yerleşimin kuzey batı yönünde, güney bölgesinin i bölgelerinde ve doğu yönündeki alanlar yalıtılmış olup sistemin geneli bütünleşik özellik göstermektedir.
- Yerleşimin çekirdeği 1937 İ.P. yerleşimin kuzeyinde yoğunlaşmış iken, 1965 İ.P. çekirdek alanı sınırları yeni yerleşim alanlarının artmasına bağlı olarak kuzeye, güneye ve doğuya doğru genişleyen bir alanı kaplamıştır. 1985 İ.P. ise yerleşimin çekirdeği güneye doğru daralmıştır.
- İmar planlarına göre yapılan H-H bütünleşme analizi sonucunda daha önce uzun yapıya sahip akslar kamu alanlarının ve askeri lojmanları geniş büyüklükteki alanlar şeklinde yer seçimi nedeniyle kesintiye uğrayarak sokak ağı yapısı değişiklik göstermiş ve bu bölgelerde aksların erişilebilirlikleri kesintiye uğramıştır. Ayrıca 1965 İ.P.'da yerleşimin kuzey bölgesi yerleşim alanı olarak belirlenmiş, ancak yapılan yerseçime ilişkin alınan karar değişikliği ile bu alan askeri bölge olarak tahsis edilmiştir. Bu fonksiyonel alan kullanımı değişikliği daha önceki imar planında bu bölgedeki bütünleşme değeri yüksek çıkan aksların bütünleşme değerlerini düşmesine neden olmuş ve bu aksların bütünleşiklik seviyesini koruyamadıkları görülmüştür. Bu durum yerleşimin kuzeyindeki aksların erişilebilirliğinin de olumsuz etkilendiğini göstermektedir. Yerleşimin kuzeyindeki kamu alanları yerleşimin bu yöne doğru gelişimini engellemiştir. Bölgedeki erişilebilirlik potansiyeli gözardı edilmiş ve bu duruma bağlı olarak fonksiyonel alan kullanım ile ilgili doğru kararların alınmadığı gözlemlenmiştir.

Bağlanabilirlik analizlerinde yerleşim bağlantı değeri yüksek ve düşük aksları belirlenmiştir. Bu analizde çalışma alanının erişilebilirliğine ilişkin değerlendirmeler yapılmış bu değişimlerin nedenleri ortaya çıkarılmıştır. Buna göre;

- Bağlanabilirlik analizi sonucunda çalışma alanındaki aksların bağlanabilirlik değerleri ve hiyerarşik durumları değişiklik göstermiştir. Çalışma alanının merkezinde bulunan kamu kurumlarının yer seçimi, yerleşimin kuzeyinin askeri alan ve askeri lojmanlara tahsis edilmesi gibi nedenler bağlanabilirliği yüksek aksların hiyerarşik olarak derecelerinin düşmesine neden olan etmenler olmuştur. Bağlanabilirliği yüksek aksların erişilebilirliğinin de yüksek olması beklenir. Ayrıca bu aksların çevresi hareket yoğunluğunu kendine çekebilecek fonksiyonel alan kullanımında ticaret ve hizmet gibi alanların yoğunlaşması beklenen alanlardır. Dolayısıyla bu potansiyele sahip aksların durumu çalışma alanı ile ilgili alınan kararlar ve yer seçimi tercihleri nedeniyle gözardı edildiğini göstermektedir.

Çalışma alanının anlaşılabilirlik durumu okunabilirlik ve sinerji analizlerinden elde edilen korelasyon değeri ile değerlendirilmiştir. Planlara ait analizlerden sonuçlar karşılaştırılmış, çalışma alanındaki değişimler değerlendirilmiş ve bu değişimlerin nedenleri ortaya çıkarılmıştır. Buna göre;

- Her plan döneminde okunabilirlik ve sinerji analizlerinden elde edilen değerler bu analizler için belirlenen eşik değerlerin üstünde çıkarak çalışma alanının anlaşılabilirlik seviyesinin iyi olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Bu durum çalışma alanına gelecek ziyaretçilerin yön bulmada zorlanmayacaklarını ve çalışma alanının anlaşılabilirliğinin kolay olduğunu göstermektedir
- Sinerji değerinin bütün imar planlarında eşik değer üzerinde çıkması, çalışma alanının yerel ve küresel ölçekte kurmuş olduğu mekânsal ilişkinin iyi olduğu sonucu vermektedir. Dolayısıyla bu ilişki, çalışma alanının yerel ve küresel mekânsal etkileşime izin verebilecek yapıda olduğunu göstermektedir.

1965 İ.P.'nda çalışma alanının okunabilirlik ve sinerji değerleri 1937 İ.P. okunabilirlik ve sinerji değerlerine göre yükselmiştir. 1985 İ.P.'nda ise bu değerler düşüş göstermiştir. Bu durum 1965.İ.P.'nda yerleşimin kuzeyine eklenen aksların çalışma alanının anlaşılabilirliğini artırdığını 1985 İ.P. ise yerleşimin kuzeyinin askeri alan ve askeri lojmanlara tahsis edilmesi ile bu alanların soyutlanmasına yol açmıştır. Yer seçimine ilişkin alınan kararlar, çalışma alanına ait sokak ağının farklılaşmasına ve anlaşılabilirliğinin değişimine neden olmuştur. Dolayısıyla çalışma alanı ile ilgili alınan kararlarda alanın anlaşılabilirliğine ilişkin sahip olduğu potansiyellerin gözardı edildiğini göstermektedir.

Çalışmanın sonucunda yerleşimin yalıtılmış, bütünleşik ve yerleşimin çekirdeğini, yol ağı hiyerarşisini ve yerleşimin algılanabilirliğinin değiştiği sonucuna varılmıştır. Alanla ilgili yapılan imar planlarındaki değişiklikler ve fonksiyonel alan kullanımı seçiminde alınan kararlar kentsel mekânın sokak ağı yapısının ve özelliklerinin değişimin başlıca nedenleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak değişim ve dönüşümü aktif olarak devam eden yerleşimlerin, Space Syntax yöntemi ile analizi yapılarak değişim ve dönüşüme neden olan etmenler ortaya konulabilmektedir. Space Syntax yönteminin yerleşimlere uygulanması ile alanla ilgili alınacak kararlarda doğru ve analitik verilerden faydalanılabilmektedir. Çalışma alanı olarak seçilen Yenişehir bölgesinin değişim, dönüşüm ve gelişim sürecinin sezgiye dayanmayan analitik veriler ile yeni tasarım çalışmalarına yön vereceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ardıçoğlu, R. (2024). Kent Merkezlerinin Morfolojik Dönüşümünün İncelenmesi: Gazi Caddesi Örneği. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(2), s. 763-778.
- Arslan, R. (1999). Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu. Ş. Beysanoğlu, M. S. Koz, & E. N. İşli içinde, *Diyarbakır: Müze Şehri* (s. 80-107). İstanbul: YKY.

- Asami, Y., Kubat, A. S., & İstek, C. (2001). Characterization of the street networks in the traditional Turkish urban form. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 28(5), s. 777-795.
- Atakara, C., & Allahmoradi, M. (2021). Investigating the Urban Spatial Growth by Using Space Syntax and GIS—A Case Study of Famagusta City. *ISPRS Int. J. Geo-Inf*, 10(10). doi:<https://doi.org/10.3390/ijgi10100638>
- Beysanoğlu, Ş. (1999). Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır. S. Beysanoğlu, M. S. Koz, & E. N. İşli içinde, *Diyarbakır: Müze Şehir* (s. 39-79). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bulut, M. (2022). *Diyarbakır'ın Portresi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çatalbaş, F. (2011). Kentsel Dönüşüm Projelerinin Mekansal Ve Sosyo-Ekonomik Etkileri: Diyarbakır İli Suriçi Bölgesi Örneği. *Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Taşınmaz Geliştirme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Çatalbaş, F. (2012). Suriçi bölgesi kentsel dönüşüm projesi ve Diyarbakır turizmine katkısı. *Journal of Faculty of Theology of Bozok University*, 1(1), s. 47-65.
- Çoşkun, E., & Kubat, A. S. (2022). Study for a morphological assessment: Impact of a new project on urban form of Galata, İstanbul. *Journal of Design For Resilience in Architecture and Planning*, 3(2), s. 140-161. doi:<https://doi.org/10.47818/DRArch.2022.v3i2049>
- Dağlı, D., & Çağlıyan, A. (2020). Determination of urban sprawl and transformation process: The case of Diyarbakır. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 43, s. 212-234.
- Dağlı, D., & Çağlıyan, A. (2023). Diyarbakır'da Kentsel Büyüme Sürecinin İzlenmesi ve Modellenmesi: Mekânsal İstatistiksel Analiz. A. E. Sıyavuş içinde, *Coğrafyada Güncel Araştırmalar I* (s. 33-61). Ankara: Vadi Matbaacılık. doi:10.37609/akya.2852
- Dalkılıç, N., & Halifeoğlu, M. (2011). Erken Cumhuriyet Döneminde Diyarbakır'da Kamu Binaları: 1923-1950 Dönemi. *Mimarlık Dergisi*(358), s. 74-84.
- Değertekin, H. (1999). Diyarbakır Surlarının Bugünkü Durumu. Ş. Beysanoğlu, M. S. Koz, & E. N. İşli içinde, *Diyarbakır Müze Şehir* (s. 178-193). İstanbul: YKY Yayınları.
- Demir Kayan, H. (2023). Kentsel Gelişim Sürecinde Diyarbakır Ofis Binaları. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 6(2), s. 249-265.
- Garden, R. J. (2019). Diyarbakır. Ş. Beysanoğlu, M. S. Koz, & E. N. İşli içinde, *Diyarbakır: Müze Şehir* (H. C. Tuncer, Çev., s. 139-146). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gölcük, A. (2010). Kentsel planlama sürecinde kent formundaki değişimlerin Diyarbakır kenti örneğinde araştırılması. *Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*. Adana.
- Gürhan, N. (2016). Diyarbakır Kent Algısı Üzerine Bir Araştırma. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 8(2), s. 921-941.
- Halifeoğlu, F. M., & Dalkılıç, N. (2011). Diyarbakır'da 1950-1970 Döneminde İnşa Edilen İdari Yapılar. *Mimarlık Dergisi*(361), s. 43-50.
- Hillier, B. (2007). Space is The Machine: A Configurational Theory of Architecture. (C. Altmann, Dü.) Londra, Birleşik Krallık. 12 01, 2022 tarihinde <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/3881/1/SITM.pdf> adresinden alındı
- Hillier, B., & Hanson, J. (1984). *The Social Logic of Space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hillier, B., & Hanson, J. (1984). *The Social Logic Of Space*. İngiltere: The Social Logic Of Space .
- Hillier, B., Hanson, J., Peponis, J., Hudson, J., & Burdett, R. (1983). Space syntax: A Different Urban Perspective. *The Architects' Journal*, 178(48), s. 47-67.
- Kaplan, M. (2019). Sosyal Statü Arayışında Elit Mekânların Rolü; Diyarbakır 75 Metre Yol Güzergâhındaki Kafeler Örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(17), s. 136 - 161.
- Karaaslan, M. (2018). Türkiye'de Kentlerin Planlı Alanlarında Yeniden Dönüşüm: Diyarbakır Örneği. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(39), s. 335-373.

- Kejanlı, D. T. (2009). Sur içi Dokusunun Planlama Süreci ve Koru(nama)ma Sorunları. *TMMOB Diyarbakır Kent Sempozyumu*, (s. 12-25). Diyarbakır.
- Kejanlı, D. T., & Dinçer, İ. (2011). Diyarbakır Kale Kenti'nde Koruma ve Planlama Sorunları. *Megaron*, 6(2), s. 95-108.
- Kejanlı, T., & Koç, C. (2020). Diyarbakır'ın Kentsel Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Gelecek ve Kent* (s. 19-43). içinde Ankara: Nobel .
- Koç, C., & Aykal, F. D. (2018). The examination of Diyarbakir urban morphology after 1950 with. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 8(1), s. 39-54.
- Kropf, K. (2009). Aspects of Urban Form. *Urban Morphology*, 13(2), s. 105-120.
- Kropf, K. (2014). Ambiguity in the definition of built form. *Urban Morphol*, 18(1), s. 41-57. doi:<https://doi.org/10.51347/jum.v18i1.3995>
- Kubat, A. S. (2015). Kentlerin Biçimsel Yapısındaki Sayısal Mantık: Space Syntax. *Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı*, (I. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, (s. 32-58). Mersin. <https://tnum.org.tr/index.php/tnum/article/view/3> adresinden alındı
- Lefebvre, H. (2020). *Mekânın Üretimi* (6 b.). (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lyu, Y., Abd Malek, M., Ja`afar, N., Sima, Y., Han , Z., & Liu , Z. (2023). *Frontiers of Architectural Research*, 12, s. 1144-1156.
- Özer, A. (2022). Kamusal Mekânların Dizimsel, Biçimsel ve Algılanabilirlik Düzeyinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yöntem Önerisi: Sultanahmet ve Galata Meydanları. *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Tezi*. İstanbul.
- Sakar Atçeken, S. (2022). Kentsel Mekanın Değişimi ve Gelişme Döngüleri; Eski Keresteciler Çarşısı (İzmir) Örneği. *Planlama*, 32(1), s. 77-89.
- Şahin, B. B., & Saban, F. D. (2020). Adana Tarihi Kent Merkezinde Morfolojik Bir Değerlendirme: Abidinpaşa Caddesi Örneği. *İdeal Kent*, 10(30), s. 717-746.
- Şahin, D., Demir, H., Halifeoğlu, F. M., & Işık, N. (2019). Diyarbakır'ın Kentsel Gelişiminde Kent Sinemalarının Rolü. *Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(2), s. 1-7.
- Topçu, M., & Kubat, A. S. (2007). Morphological Comparison of Two Historical Anatolian Towns. *Conference: 6th International Space Syntax Symposium*. İstanbul. <http://spacesyntaxistanbul.itu.edu.tr/papers/longpapers/028%20-%20Topcu%20Kubat.pdf> adresinden alındı
- Tuncer, O. C. (2019). Diyarbakır Camileri. Ş. Beysanoğlu, M. S. Koz, & E. N. İşli içinde, *Diyarbakır: Müze Şehri* (s. 211-226). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ünlü, T. (2022). Değişen Planlama Anlayışının Kentin Biçimine Etkisi: Türkiye Üzerine Morfolojik Bir Değerlendirme. *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı, III. Kentsel Morfoloji Sempozyumu* , (s. 101-124). Ankara.
- Yakut, M. E. (2020). Şehir Coğrafyası Açısından Diyarbakır. *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Doktora Tezi*. İstanbul.
- Yetişkin, B. C., Yıldız, K. Ş., & Topçu, M. (2022). Tatvan Kentinin Tarihsel Süreçte Morfolojik Değişimi. *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı, III. Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, (s. 253-273). Ankara.

İnternet Kaynak

- Url-1: <http://www.eskiturkiye.net/3549/diyarbakir> 29.01.2025 tarihinde erişim sağlandı.
- Url-2: <https://x.com/dkulturtabiya/status/1443989597604794374?lang=ar-x-fm> 23.01.2025 tarihinde erişim sağlandı.
- Url-3: <https://www.surajans.com/diyarbakir-millet-bahcesi-insasinda-final-2023e-kaldi> 23.12.2024 tarihinde erişim sağlandı.